

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

**АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН
ПАЖЎҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ БА
НОМИ АБДУРАҲМОНИ ҶОМӢ**

**МУНОСИБАТИ
БОСАЛОҲИЯТ БА ТАЪЛИМ**

(дастури методӣ)

ДУШАНБЕ

“Ирфон”

2018

~ 1 ~

ББК 74.200 (2точик)

М-83

Муносибати босалоҳият ба таълим (дастури методӣ).
Мураттибон: Ғ. Бобизода, Д. Имомназаров, Ш.
Исрофилниё, А. Байзоев. – Душанбе: “Ирфон” 2018. –72 с.

Зери назари Саид Нуриддин Саид

Дастури мазкур зарурат, ҳадаф, афзалиятҳо ва шарҳу тафсири мафҳуми муносибати босалоҳият ба таълимро фаро гирифтааст. Дар дастур роҳҳои татбиқи муносибати босалоҳият дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ тавзеҳ ёфта, ба омӯзгорону мутахассисони соҳаи маориф, донишҷӯёну хоҳишмандон тавсияҳои муфид пешниҳод гардидаанд.

Дастури методӣ дар асоси таҳлили назарияҳои муносибати босалоҳият ба таълим, натиҷаҳои озмоиш дар синфҳои ибтидоӣ ва аз ҷанҳои забони тоҷикӣ ва математика дар синфҳои 5-6, ҳамчунин бо дарназардошти пешниҳодҳои омӯзгорони муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумии озмоишӣ таҳия гардидааст.

**Бо қарори Мушовараи Вазорати маориф ва илми
Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷоп тавсия шудааст.**

ISBN 978-99975-0-895-9

ББК 74.200 (2 тоҷик)

© Бобизода Ғ. М. ва дигарон. - 2018

~ 2 ~

МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ БА ТАЪЛИМ (дастури методӣ)

Мураттибон: Ғ. Бобизода,
Д. Имомназаров,
Ш. Исрофилниё,
А. Байзоев.

Мухаррири ороиш: А. Исоев

Мухаррири техникӣ: М. Шарифов

БИ № 5964

Ба ҷоп 27.03.2018 супурда шуд. Андозаи 60x87^{1/16}.
Қоғази офсетӣ. Ҳуруфи адабӣ. Ҷопи офсетӣ. Ҷузъи ҷопи 4,5.
Адади нашр 500 дон. Супориши № 64. Нархи шартномавӣ

Муассисаи нашриявии «Ирфон»-и Вазорати фарҳанги
Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734018, ш. Душанбе,
кӯчаи Н. Қарабоев, 17
E mail: irfon – company@mail.ru

Дар матбааи «Нигор»
ҷоп шудааст

~ 71 ~

9. Концепсияи миллии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қарори Хукумати ҶТ аз 3 майи с. 2002, № 200. Дар китоби «Ахбороти Вазорати маорифи ҶТ». – Душанбе, 2003.

10. Лутфуллоев М. Дарс. – Душанбе: «Маориф», 1995. – 192 с.

11. Пиявский С.А. Научно-ориентированное обучение / Доклады 4-й Всероссийской дистанционной августовской педагогической конференции "Обновление российской школы" (26 августа - 10 сентября 2002 г.). - <http://www.eidos.ru/conf/>.

12. Хуторской, А. В. Современная дидактика: учеб. Пособие /А. В. Хуторской. – М. : Высшая школа, 2007.

13. Шарифов, Ф., Каримова И.Х. Педагогика. - Душанбе: Ирфон, 2008 - 284 с.

МУНДАРИҶА

Пешгуфтор	4
Заминаҳои меъёрию ҳуқуқии гузариш ба муносибати босалоҳият ва ҳадафҳои татбиқи он	7
Зарурат ва сабабҳои гузариш ба муносибати босалоҳият ба таълим	9
Муносибати босалоҳият: мафҳум, моҳият ва хусусиятҳо.....	17
Намудҳои салоҳият. Салоҳиятҳои асосӣ.....	20
Салоҳиятҳои умумифаннӣ	23
Хусусиятҳои фарқкунандаи муносибати босалоҳият ба таълим	30
Марҳилаҳои ташаккули салоҳиятҳо	51
Салоҳиятҳо – асоси арзёбии раванд ва натиҷаҳои таълим.....	59
Алоқаманд намудани салоҳиятҳо бо мавзӯҳои барномаи таълим ва китобҳои дарсӣ.....	64
Хулоса	67
Феҳристи манобеъ.....	69

ПЕШГУФТОР

Низоми маориф дар даҳсолаи дуҷуми қарни XXI ба муҳимтарин захираи рушди иқтисодию иҷтимоии мамлакатҳо, баланд бардоштани некуаҳволӣ ва рушду такомули инфиродии шаҳрвандон мубаддал гардидааст. Дар ин давра тараққиёти устувори иқтисодиёти ҳар кишвар ба пешрафти соҳаи маориф бештар вобастагӣ пайдо намуда, рушду нумуи он ба ташаккули иқтисоди воқеии давлат ва шаҳрвандон дар шароити талаботи бозори меҳнат бештар мусоидат менамояд. Рушди ҷомеа, таъмини амнияти ҷамъият ва давлат, сифати зиндагии мардум, расидан ба сатҳи ҷаҳонии иқтисодиёт, азхудкунии имкониятҳои нави технологӣ, умуман, рушди иҷтимоӣ мустақиман ба сатҳи рушди устувори маориф, ташкили ҷараёни мураттабу босифати таълиму тарбияи хонандагону донишҷӯён ва, дар маҷмӯъ, ба сатҳи саводнокии миллат вобастагӣ пайдо мекунад. Гузашта аз ин, асри XXI асри пешрафти босуръати илму техника ва технология, зуҳури самтҳои нави илм ва таҳаввулоти ҷиддии илмиву техникӣ буда, ҳадафи асосӣ гузариши илму маориф, фарҳанг ва иқтисодиёт ба роҳи инноватсионии тараққиёт – технологияи нави таълим аст. Имрӯз инкишофи технологияи навин ва воридшавии инноватсияҳо ба истеҳсолот ба раванди умумичаҳонӣ табдил ёфта, ҳамчун омили муҳимтарини рушди иқтисодиёт пазируфта шудааст.

Муайян сохтани самти ояндаи инкишоф ва таъмини ҳар кишвар бо кадрҳои ихтисосманд ба дӯши маориф гузошта шудааст. Аз ин ҷост, ки дар ҷаҳони муосир ҳеҷ як кишвар аз дарёфти роҳҳои ҳалли мушкилоти соҳаи маориф дар канор буда наметавонад.

Фехристи манобъ

1. Байденко А. Компетенции в профессиональном образовании // Высшее образование в России. – 2004. – № 11. – С. 3-13.
2. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8-14.
3. Глоссарий терминов рынка труда, разработки стандартов образовательных программ и учебных планов. Европейский фонд образования. ЕФО, 1997.
4. Дубова М.В. О возможностях реализации компетентностного подхода в начальном общем образовании // Современная педагогика. 2015. № 3 [Электронный ресурс]. URL: <http://pedagogika.snauka.ru/2015/03/332>
5. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия.-М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.
6. Қарори Ҳукумати ҚТ дар бораи «Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ дар ҚТ», № 494 аз 1.08.2015. Дар китоби «Ахбороти Вазорати маорифи ҚТ». – Душанбе: 2015, с.123-130.
7. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2012, №334 “Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020”. Душанбе, 2012.
8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф». – Душанбе: Шарқи озод, 2013. – 41 с.

корҳои таҳқиқотӣ ва фаъолиятҳои амалиро тақозо мекунад.

Умедворем, ки ҳамаи ҳаводорони таълиму тарбия фикру андешаҳои худро роҷеъ ба муҳтавои ин дастур ва масъалаҳои гуногуни марбут ба ҷорӣ намудани муносибати босалоҳият дар таълим дар кишвари маҳбубамон ба мураттибон ирсол хоҳанд дошт.

Ҳадафи таълифи дастури мазкур мусоидат ба ҳалли мушкилоти соҳаи маорифи кишвар дар самти татбиқи муносибати босалоҳият дар таълим мебошад. Гузариш ба муносибати босалоҳият дар таълим, аслан, падидаи нав нест: он ҳанӯз дар оғози рушди бонизомии назарияҳои илмии педагогӣ ба вуҷуд омада, дар давраҳои гуногуни инкишофи он дар бисёр кишварҳои олам, аз ҷумла, собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ, аз ҷониби педагогон-олимони истифода бурда мешуд.

Муносибати босалоҳият дар таълим омӯзгоронро водор месозад, ки бо истифода аз шакли усулҳои замонавии таълиму тарбия хонандагонро ҳамаҷониба ба зиндагӣ омода намоянд, зеро ҷомеаи имрӯза шогирдони ботачриба, дорои қобилияти ҳалли проб-лемаҳои мураккаби ҳаётӣ ва ҷавобгӯ ба талаботи бозори меҳнатро аз мактабу маориф интизор аст.

Имрӯз тамоми маҳорат ва нуруи ақлонии соҳаи маорифи кишвар, бахусус, омӯзгорон бояд ба рушди салоҳияти таълимии хонандагон рағбат гардад.

Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ислоҳоти соҳа, бахусус, дар таҷдиди назар намудан ба низомии таҳсилот ва ба талаботи замони муосир мувофиқу мутобиқ намудани он қадамҳои устувор мегузорад ва дар рағбати навсозии стандартҳои фаннии синфҳои ибтидоӣ, забони тоҷикӣ ва математика барои синфҳои 5-6-и муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ, таҳияи маводи зарурӣ барои омӯзгорону хонандагон (модулҳои таълими босалоҳият, раҳнамо барои омӯзгорон, замима ба китобҳои дарсӣ барои омӯзгорон ва хонандагон) аз рӯйи стандартҳои насли

нав корҳои муайяно ба сомон расонидааст, ки дар маҷмӯъ иқдоми хуб арзёбӣ мегардад.

Ҳамзамон дар шароити имрӯзаи талаботи бозори меҳнати рушдбанда ва муносибатҳои нави иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ғайра, афзудани китобхонаҳои электронӣ, адабиёти тозанаشر, шабакаҳои интернетӣ, радио, телевизион ва дигар расонаҳои иттилоотӣ, мусаллаҳ будани хонанда танҳо ба дониши ба истилоҳ “академӣ” (назариявӣ) кифоя набуда, таваҷҷуҳи бештар ба татбиқ ва истифодаи он дар амал, дар зиндагии рӯзмарра яке аз муҳимтарин роҳҳои иҷтимоишавии кӯдакон ва ноил гардидани онҳо ба натиҷаҳои ниҳой арзёбӣ мегардад.

Дар дастури мазкур мурағаттибон кӯшиш намудаанд, ки барои ҳалли баъзе мушкилоте, ки омӯзгорон ва мутахассисони соҳаи маориф дар раванди татбиқи муносибати босалоҳият дар таълим дучор мегарданд, тавсияҳои муфид диҳанд.

Хулоса

Ҳамин тариқ, гузариш ба муносибати босалоҳият дар таълим амри саривақтӣ ва зарурӣ буда, татбиқи он аз ҳамаи ширкаткунандагони ҷараёни таълиму тарбия – сохторҳои идораи соҳаи маориф ва мутахассисони он, роҳбарони муассисаҳои таълимӣ ва омӯзгорон, муаллифони китобҳои дарсӣ ва маводи таълимиву методӣ, хонандагон ва падару модарон масъулияти баланди коршиносӣ ва шавқу ҳаваси беандозаро дар роҳи таълиму тарбияи кӯдакон тақозо мекунад.

Табиист, ки ҷорӣ намудани муносибати босалоҳият дар таълим ҷараёни дарозмуддат буда, он таҷдиди назарро ба барномаҳои таълим, китобҳои дарсӣ, аз як тараф ва баланд бардоштани сатҳи омодагии омӯзгоронро, аз тарафи дигар, дар назар дорад.

Бори дигар бояд таъкид намуд, ки гузариш ба муносибати босалоҳият дар таълим маънои тамоман аз байн бурдани таълими анъанавиро ифода намекунад, балки он тавъами муҳимтарин ҷиҳатҳои мусбати таълими анъанавиро бо роҳи усулҳои муассири рушди салоҳиятнокии хонандагон дар назар дорад. Ба ибораи дигар, ҳадафи асосии муносибати босалоҳият дар таълим ташаккул ва рушди малакаву маҳоратҳои истифодаи донишҳои азхудшуда дар амал, дар зиндагӣ аст. Он натавонад ба андӯхтани донишҳои зарурӣ, балки ба ташаккули шахсияти мустақил, ки тавонад дар ҷомеа мавқеи шоистаи худро пайдо кунад, равона гардидааст.

Лозим ба ёдоварист, ки муносибати босалоҳият дар таълим ба муносибати эҷодкорона таъя мекунад, аз ин рӯ, маводи дар ин китоб ҷойдодашуда, махсусан, намунаҳо барои фанҳои гуногун ҳаргиз маънои мукаммалии том ва тағйирнопазирро надорад. Муҳимтарин ҷанбаҳои муносибати босалоҳият дар таълим ва роҳи раишҳои татбиқи он бо назардошти шароити воқеии Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронидани

Аз фанни математика

Салоҳият	Барномаи таълим	Китоби дарсӣ
Ададҳои мусбат ва манфиро меҳонад, менависад ва бо онҳо амалҳои арифметикиро иҷро карда метавонад.	Тақсимшавии ададҳои натуралӣ. Тақсимкунанда ва қаратии ададҳои натуралӣ. Нишонаи тақсимшавӣ ба 2, 3, 5, 9 ва 10. Ададҳои сода ва таркибӣ. Ададҳои мусбат ва манфӣ. Ададҳои муқобил. Муқоисаи ададҳои мусбат ва манфӣ. Ададҳои бутун. Модули адад.	Саҳ ...

Заминаҳои меъёрию ҳукукии гузариш ба муносибати босалоҳият ва ҳадафҳои татбиқи он

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илм бо мақсади ворид намудани маорифи кишвар ба низоми ягонаи таҳсилоти ҷаҳонӣ иқдомҳои навбатиро дар омода соختани заминаҳои меъёрию ҳукукӣ ба нақша гирифтаанд, ки муҳимтарини онҳо инҳоянд:

– таҳия ва тасдиқи “Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020” (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2012, №334). Дар асоси ин ҳуҷҷат то соли 2020 стандарту барнома ва китобҳои дарсии ҳамаи фанҳои таълимӣ барои хонандагони тамоми зинаҳои таҳсилот қадам ба қадам бояд таҷдиди назар гардида, дар асоси талаботи муносибати босалоҳият дар таълим таҳия гарданд;

Барои татбиқи стратегияи номбурда Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон:

– дар ҳамкорӣ бо мушовирони ватанӣ ва муаллифон таҳияи стандартҳои фаннии насли нав (муносибати босалоҳият)-и синфҳои ибтидоӣ ва фанҳои забони тоҷикӣ ва математикаро барои синфҳои 5-6-и муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ба итмом расонид ва онҳоро дастраси омӯзгорони синфҳои номбурда гардонид;

– таҳияи стандарт, модулҳои таълим, раҳнамо барои омӯзгорон, замима ба китобҳои дарсӣ барои омӯзгорон ва хонандагони синфҳои ибтидоиро низ тавассути муаллифон ба анҷом расонида, озмояиши онҳоро дар соли таҳсили 2015-2016 анҷом дод ва дар соли таҳсили 2016-2017 ба таври пурра ба татбиқи онҳо

Намунаҳои алоқамандии салоҳиятҳо бо барномаи таълим ва китобҳои дарсӣ

Аз фанни биология

Салоҳият	Барномаи таълим	Китоби дарсӣ
Хусусиятҳои фарқкунандаи растаниҳои дараҷаи паст ва олиро аз рӯйи аломатҳои муайян мекунад.	Фарқ кардани хусусиятҳои сохти берунии лучтухмон, пӯшидатухмон, ушна ва сарахсҳо; аз рӯйи аломатҳои берунӣ фарқ кардани обсабзҳо, бактерия, занбӯруғ ва гулсанг; муқоисаи сохти берунии растаниҳои дараҷаи паст ва оли аз рӯйи маводи табиӣю тасвирий.	Маълумот оид ба сохти берунии: бактерияҳо (сах. 250); занбӯруғҳо (с.261); гулсанг (с.274); обсабзҳо (с.123); ушнаҳо (с. 135); сарахсҳо (с.139); чилбанд, мунмуна (с.141); лучтухмон (с. 145); пӯшидатухмон (с.147). Растаниҳои пӯшидатухм (гулдор) ҳамчун гурӯҳи олиташкил.

Аз фанни химия

Салоҳият	Барномаи таълим	Китоби дарсӣ
Мафҳуми химияро донанд ва аҳамияти онро гуфта метавонанд.	Модда, хосиятҳои он, моддаҳои ҳолис ва омехта, молекула ва атомҳо, реаксияҳои химиявӣ, элемент, аломати химиявӣ, массаи нисбии атомӣ ва молекула, валент, мол, массаи молӣ.	§ 1. Модда, хосиятҳои он (сах. 5 – 7)

шурӯъ намуд. Дар баробари ин озмоиши таълими фанҳои «Забони модарӣ» ва «Математика» барои синфҳои 5-6-ро дар муассисаҳои таълимии пилотӣ (озмоишӣ) аз рӯйи стандарт, нақша, барномаи таълим ва нақшаҳои тақвими таҳиягардида оғоз намуд.

Ҳадафҳои асосии татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим ба ташаккули механизми татбиқи дониши назариявӣ дар амал, таъмини раванди ташаккули шахсӣ, мутобиқ гардидан ба шароити нав, инкишофи худмуҳофизаткунӣ, худтарбиядихӣ, худтакмилдихӣ ва дигар хусусиятҳои нигаронида шудааст, ки ба рушди шахсияти комил дар самтҳои зерин мусоидат менамоянд:

- ҷустуҷӯи дастҷамъона ва фардии дарёфти роҳҳои рушди салоҳиятҳои ҳалли проблемаҳои фаъолияти таълимӣ;
- дарки сабабҳои рӯйдодҳои воқеии ҳаётӣ, моҳияти ҳодисаҳои табиат ва робитаи байниҳамии онҳо;
- омода намудани хонандагон ба дарёфти роҳҳои ҳалли проблемаҳои асосии ҳаётӣ;
- омӯзиши роҳҳои равона намудани фаъолияти хонандагон ба дунёи арзишҳои маънавӣ;
- омӯзонидани роҳҳои ҳалли проблемаҳои алоқаманд бо амалигардонии масъалаҳои муайяни иҷтимоӣ;
- омӯзонидани дарёфти роҳҳои ҳалли проблемаҳои интиҳоби касб ва ғайра.

Ҳамзамон мақсади асосии муассисаи таълимӣ дар шароити татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим, пеш аз ҳама, таъмини рушди тафаккур ва амалиёти ба он нигаронидашудаи самарабахши хонандагон дар раванди таълим мебошад. Рушди тафаккур, асосан, тавассути

	медихад.				
	Оид ба сохти берунии ҳар як узви растаниҳои гулдор маълумот медихад.	Хусусиятҳои фарқкунандаи растаниҳои дараҷаи паст ва олиро аз рӯи аломатҳои муайян мекунад.	Хусусиятҳои умумӣ ва фарқкунандаи ҳайвонҳои якҷуҷайра ва бисёрҷуҷайраро номбар мекунад.	Хусусиятҳои мураккабшавии сохти берунии намояндагони муҳрадорро шарҳ медихад.	Оид ба хусусиятҳои сохти ҳар як системаи узвҳои организми инсон маълумот дода, ҷиҳатҳои мураккабшавии онро шарҳ медихад.

Алоқаманд намудани салоҳиятҳо бо мавзӯҳои барномаи таълим ва китобҳои дарсӣ

Алоқамандии салоҳиятҳо бо мавзӯҳои барномаи таълим ва маводи китобҳои дарсӣ аз муҳимтарин омилҳоест, ки барои татбиқи самараноки муносибати босалоҳият дар таълим мусоидат менамояд. Дар ҷадвали зерин намунаи алоқаманд сохтани салоҳиятҳо бо барномаҳои таълим ва китобҳои дарсӣ аз ҷанҳои гуногун нишон дода шудаанд. Омӯзгорон бо истифода аз он метавонанд худашон ин корро барои ҷанҳои таълимӣ анҷом диҳанд.

амалҳои муҳимтарини фаъолият, аз ҷумла, фаъолиятҳои таҳқиқотӣ, лоиҳавӣ, созандагӣ, идоракунӣ ва амсоли онҳо амалӣ гардида, ба худмуайянкунии шахсият ба таври самаранок мусоидат менамояд. Муҳимтарин шартҳои раҳӣ ёфта аз мушкилот дар ҷаҳони муосир иттилоотӣ доштани маълумот оид ба методҳои илмӣ дарки олам ва рушди тафаккури таҳқиқотӣ мебошад. Ҷустуҷӯи далелҳо аз муҳити атроф, таҳлил ва муқоиса намудани онҳоро ҳар як инсон, новобаста ба касби ҳеш, бояд дар сатҳи зарурӣ тавонад. Он, пеш аз ҳама, тавассути омӯзиш ва истифодаи технологияи нави педагогӣ, баҳусус, дар самти дарк ва татбиқи натиҷаҳои дониши назариявӣ ба даст меояд.

Зарурат ва сабабҳои гузариш ба муносибати босалоҳият ба таълим

Зарурат ва сабабҳои асосии гузариш ба муносибати босалоҳият дар таълим дар шароити ислоҳоти соҳаи маорифи кишвар инҳоянд:

- соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки на танҳо ба рушди устувори иқтисодии кишвар заминаи воқеӣ гузошт, балки барои ислоҳоти соҳаи маориф фазои мусоидро фароҳам овард. Татбиқи ислоҳот дар низоми маориф як қатор дигаргуниҳоро ба вуҷуд овард, аз ҷумла, заминаҳои моддӣ - техникаии муассасаҳои таълимӣ то андозае таҳким ёфт, таъминоти кадрӣ муассасаҳои таълимӣ таҳсилоти умумӣ беҳтар гардид ва барои пешрафти маорифи кишвар заминаи воқеӣ фароҳам оварда шуданд;

- дар Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 омадааст: “Низоми

Намунаҳои мураккабшавии салоҳиятҳо

Забони модарӣ: самти хондан

Синфи 1	Синфи 2	Синфи 3	Синфи 4
Мазмуни матнҳои ҳикоягии осон ва дорои микдори хеле ками калимаҳои ношиносро дарк карда метавонад.	Мазмуни матнҳои ҳикоягии на он қадар калон ва дорои микдори ками калимаҳои ношиносро дарк карда, хулоса мебарорад.	Мазмуни матнҳои гуногуни ношиноси миёнаҳаҷм ва дорои микдори на он қадар зиёди калимаҳои ношиносро дарк карда, фикри асосии онро муайян мекунад.	Барои дарки мазмуни матнҳои гуногуни ношинос усулҳои мураккаби фикррониро истифода мебарад.

нави маориф, ки мутобиқи тамоюлоти ҷаҳони муосир на ба дониш, балки ба рушди муносибати босалоҳият асос ёфтааст, бояд ба хонандагон имконияти азхуд намудани салоҳияту малакаҳои асосии иҷтимоиро, ба монанди қабули масъулиятноки қарорҳо ва банақшагирии пешравӣ дар касб, илмомӯзӣ дар тӯли зиндагӣ, салоҳияти алоқадорӣ, тайёрии касбии дар бозори меҳнат талаботдошта, донишу малакаи худтакмилдиҳӣ, малакаи тарзи ҳаёти солим, арзишҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, таъмин намояд” (Стратегия, с. 23);

- вобаста ба рушди босуръати техникаю технологияи муосир ва таъсири имрӯзаи он ба кам гардидани ҷойҳои корӣ (иваз намудани инсон бо роботҳо дар корхонаҳои бузург ва истеҳсолот) дар кишварҳои пешрафта (фардо он моро ҳам интизор аст) ва табдил додани мамлакат аз кишвари аграрӣ-саноатӣ ба кишвари саноатӣ-аграрӣ зарурати бознигарӣ ва тағйир додани мазмуну мундариҷаи таҳсилотро ба миён овард, ки он ба рушди муносибати босалоҳият дар таълим ва ҳалли як қатор масъалаҳои иҷтимоӣ замина ҳоҳад гузошт;

- яке аз сабабҳои дигари таҷдиди назар ба мазмуни таҳсилот таъмини тарбияи кадрҳои соҳибмаърифат, мустақил, эҷодкор, навоар, худомӯз ва дорои маҳорати мустақилона дастрас намудани иттилооти зарурӣ аз манбаъҳои гуногун, салоҳияти дарк ва бартарафсозии мушкilotи гуногуни раванди таълим ва ҳаёт аст, ки масъулияти шахсии хонандагонро дар ҳаллу ҷасли мушкilot дар сатҳи оила, ҷомеа ва кишвар афзун менамояд.

Биология

Самти таълим	Синфи 5	Синфи 6	Синфи 7	Синфи 8	Синфи 9
1. Сохти берунӣ (морфологӣ) ва муҳити зист	Дар бораи сохти берунии узвҳои растаниҳои гулдор маълумот дода, хусусиятҳои онҳоро шарҳ	Оид ба хусусиятҳои сохти берунии растаниҳои дараҷаи паст ва растаниҳои дараҷаи олӣ маълумот медиҳад.	Оид ба сохти берунии ҳайвонҳои як-хуҷайра ва бисёрхуҷайра маълумот медиҳад	Оид ба сохти берунӣ ва ҷамъияти ҳайвонҳои муҳрадор маълумот медиҳад	Тарҳи бадан ва сохти берунии организмҳои инсонро шарҳ медиҳад.

мешавад. Тафсири сатҳи иҷро дар асоси нишондиҳандаҳои босалоҳиятӣ, ки намунаҳои он дар стандартҳои фанӣ нишон дода шудаанд, таҳия карда мешавад.

Салоҳиятнокии хонанда дорои нишондиҳандаҳои зерин аст:

- бо мақсади суҳбат оростан мавзӯ ва мазмуни мувофиқ интиҳоб мекунад;

- бо мақсади дар бораи чизе хабар додан воқеаю ҳодисаҳои дидаю шунидаро муфассал ва интиҳобан нақл мекунад;

- бо мақсади аниқ кардани ахбор ё қонеъ кардани ҳисси кунҷқобии худ саволҳои мантиқӣ, таҳлилӣ ва эҷодӣ медиҳад;

- бо мақсади касеро ба амале водор кардан дастур медиҳад;

- бо мақсади ба чорабиние даъват кардан шифохӣ эълон мекунад;

- бо мақсади ҳазлу шӯҳӣ кардан латифа мегӯяд;

- бо мақсади хурсанд кардан шахсро шифохӣ табрик мекунад.

Салоҳиятҳо ҳамеша давра ба давра ташаккул дода мешаванд ва вобаста ба гузариш аз як синф ба синфи дигар тибқи принсипи аз сода ба мураккаб зина ба зина мураккабтар мешаванд. Ба таври намуна, ин чараёнро оид ба фанҳои забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ ва биология дар синфҳои болоӣ дар чадвали зерин мушоҳида кардан мумкин аст.

- ба андешаи теъдоди муайяни омӯзгорон ва коршиносон, дар раванди таълими анъанавӣ бо сабаби суст будани базаи моддию техникӣ, баҳусус, мучаҳҳаз набудани кабинетҳои фанӣ бо таҷҳизоти замонавӣ ва сабабҳои дигар таваҷҷуҳи асосӣ дар солҳои охир танҳо ба гирдоварии иттилоот ва баёни мазмуни он равона карда шудааст, на ба рушди андеша (тафаккур) ва маҳорати амалии хонандагон. Дар раванди таълими анъанавӣ (ба дониш асосёфта) ба ташаккули қобилиятҳои зеҳнӣ, такмили мустақилият, фаъолгардонии хонандагон, ҷӣ дар раванди таълим ва ҷӣ берун аз он (худомӯзӣ) камтар таваҷҷуҳ зоҳир карда мешавад. Гузашта аз ин, маводи таълимие, ки барои азхудкунӣ ба хонандагон пешниҳод мешавад, одатан, нисбат ба қобилияти хонанда ҳаҷман зиёд ва мазмунан хеле мураккаб мебошад;

- мундариҷа ва мазмуни маводи интиҳобгардида (ахбор, маълумот, қоидаҳо, формулаҳо...), ки дар раванди таълими ин ё он фан бояд азхуд ва амалан татбиқ шавад, аз ҳаёти воқеӣ дур буда, хонанда дар ҳаёти воқеӣ бо онҳо дучор намегардад. Ба барномаҳои таълими амалкунанда иттилоот (маводи таълим), порчаҳои матнҳои алоҳидаи интиҳобшуда, санаҳои таърихӣ ва ғайра бештар аз ҳаёти гузашта ворид карда шудаанд ва онҳо, асосан, хусусияти ҳоси замони муайяно ифода мекунанд. Хонандаи имрӯза дар ҳаёти воқеӣ ба онҳо таъя карда наметавонад, аз ин сабаб дар муайян намудани мавқеи хеш дар доираи талаботи замони муосир ба душворӣ дучор мегардад. Ин омил ба ҳавасмандии хонанда ба таълим таъсири манфӣ мерасонад. Аз ин сабаб теъдоди зиёди хонандагон дар

кучо ва чӣ тавр истифода бурдани донишро намедонанд, зеро ҳодиса, қоидаву қонунҳо ба ҳаёти воқеӣ (ҳозира) алоқамандӣ надоранд;

- воқеан, тағйирот дар соҳаҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ, иттилоотиву технологӣ боиси пайдо шудани фарҳангу муносибатҳои нав гардида, доираи таълими ба дониши назариявӣ нигаронидашударо маҳдуд гардонидааст. Ба фикри баъзе коршиносону омӯзгорон, низоми таълими амалкунанда имрӯз ба бухрон рӯ ба рӯ гардидааст. Бухрони мазкур дорои сабабҳои гуногун аст, ки муҳимтарини онҳо рушди босуръати дониш ва тағйир ёфтани ҷанбаҳои илмию амалии он, пайдо гардидани идеяҳои нав ва кашфиётҳои бузург, дастгоҳҳои истеҳсолии пуриқтидор, пешрафти технологияи муосир ва ғайра мебошанд;

- бо мурури замон мазмуну мундариҷаи муайяни маводи таълим хоҳ-нохоҳ кӯҳна мегардад ва имконияти саривақт иваз кардани онҳо таъмин карда намешавад. Аз ин рӯ дар барномаҳои таълим ҷо додани онҳо арзиши худро гум карда, дар роҳи омода намудани хонандагон ба ҳаёти воқеӣ мушкilotи муайяно бунёд месозанд. Сабаби дигари бухрони таълими анъанавӣ (ба дониш асосёфта) пур кардани хотираи хонандагон бо ахбор (маълумот)-и зиёд ва дуомдараҷа мебошад. Ин раванд имрӯз ҳам дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ ба назар мерасад, ҳол он ки дар замони муосир роҳҳои захира намудани ин гуна иттилоот тавассути роҳу воситаҳои дигар имконпазир гардидааст ва муассисҳои таълимӣ бояд тарзи истифодаи онҳоро ба хонандагон омӯзонанд;

асосии онро муайян мекунад.		бурдааст муайян карда метавонад. Навъҳои гуногуни матни бадеиро тавассути муайян кардани мавзӯ, тартиб ва аҳамияти ҳодисаҳои асосӣ, хулосабарорӣ ва муайян кардани муносибати байни симоҳои матн таҳлил карда метавонад. Дарки матнҳои таҳлилно тавассути муайян кардани мақсади муал-лиф, баровардани хулоса дар асоси мазмун ва хусусиятҳои матн. Доир ба матни бадеӣ ва ахборотӣ хулосаҳои таҳлилно пешниҳод карда, барои тақвияти фикраш аз матн мисолҳои мувофиқ пешниҳод карда метавонад.	мекунад. Шинохтани он ки чӣ тавр унсурҳои сохтори матн ба мазмуни он таъсир мерасонад. Тарзи истифодаи муносибати сабабу натиҷаро дар матнҳои таҳлилно муайян карда метавонад. Доир ба мазмуни матнҳои бадеӣ ва ахборӣ хулосаи мураккаб пешниҳод карда, барои тақвияти фикраш аз матн мисолҳои мувофиқ меорад.
-----------------------------	--	---	--

Барои таҳияи тафсири сатҳи иҷро дараҷаҳои паст, миёна ва баланди рушди салоҳият муайян карда

Дар муносибати босалоҳият ба таълим яке аз вазифаҳои асосии омӯзгорон муқаррар кардани **тафсири дараҷаҳои иҷро** (сатҳи ноилшавӣ ба салоҳият) мебошад.

Тафсири дараҷаҳои иҷро шарҳи фаъолияти хонанда дар дараҷаҳои гуногуни ташаккули дониш ва малака дар муносибати босалоҳияти фаннӣ аст.

Барои муқаррар кардани сатҳи иҷро сараввал дараҷаҳо муайян карда мешаванд. Масалан: ғайриқаноатбахш, қаноатбахш, хуб ва аъло. Дараҷаҳо метавонанд бо рақамҳо, рамзҳо ё ҳарфҳо дарҷ шаванд. Масалан, **2, 3, 4, 5 ё а, б, в, г ё 10, 15, 20 ... 100**. Муҳим он аст, ки ҳар як дараҷа марҳилаи муайяни ташаккули салоҳиятро инъикос кунад.

Дар ҷадвали зерин як намуна аз фанни забони модарӣ барои синфи сеюм оварда мешавад.

Ҷадвали 3.

Намунаи тафсири дараҷаҳои иҷро

Салоҳият	Қаноатбахш	Хуб	Аъло
3.3.3. Мазмуни матнҳои гуногуни ношиноси миёнаҳаҷм (то 300 калима)-ро, ки 5-6 калимаи нав доранд, дарк карда, фикри	Маъноии калимаҳои ношиносро аз луғат муайян мекунад. Мазмуни матнҳои ҳикоягӣ ва тасвириро дарк карда, ба саволҳои сода ҷавоб дода метавонад.	Маъноии калимаҳои ношинос ва сермаъноро дар асоси мазмуни матн, решаи калима, пешоянду пасояндҳо муайян карда метавонад. Воситаҳои тасвири бадеие, ки муаллиф барои тасвири ҳолат ва ходисаҳо истифода	Матнҳои гуногуни бадеиро тавассути баровардани хулоса оид ба муносиба-ти симоҳои матн ва сабабҳои тағйир ёфтани муносибати онҳо таҳлил

- низоми мавҷудаи таълим фаъолияти хонандаро бештар ба азҳудкунии донишҳои ба истилоҳ “академӣ” (назариявӣ) равона месозад. Албатта, он сабабҳои воқеӣ ва субъективии худро дорад, вале бояд қайд намуд, ки тавачҷуҳи хонандагон дар раванди он ба дарки ахбори зиёд, ном ва насаб, бахотиргирии санаҳои таърихӣ, номи асарҳо, мафҳумҳои гуногун (дарсҳои адабиёт, таърих, география ва ғайра) равона карда мешавад. Фаъолияти асосӣ дар раванди низоми таълими муқаррарӣ, асосан, аз суҳанронии назариявии омӯзгор иборат аст, на аз амалия ва таъмини иштироки фаъолонро мустақилона ва дастҷамъонаи хонандагон, ёрию дастгирии мутақобила дар раванди шарҳу тафсири назария ва татбиқи он дар амал. Дониши шогирдон дар чунин дарсҳо сатҳӣ ва лаҳзавӣ мебошад;

- дар раванди арзёбии сифати дониши хонандагон дар таълими анъанавӣ хонандаи босавод он хонандае ҳисобида мешавад, ки иттилооти зиёду гуногунро донанд (омӯзгор ва коршинос ҳам ҳамчунин). Меъёрҳои баҳогузорӣ низ дар раванди таълими мазкур риоя намешаванд ва, мутаассифона, ин ҳолат имрӯз ҳам ба мушоҳида мерасад: омӯзгорон баҳои хонандаро аз меъёрҳои муқарраргардида баландтар мегузоранд ва ин омил ба ҳукми анъана даромадааст;

- татбиқи рушди босалоҳияти хонанда дар раванди таълим иқдоми муҳим маҳсуб ёфта, барои аз байн бурдани муҳолифати байни талаботи барнома аз рӯйи дархост (пешниҳоди ҷомеа), аз як тараф ва талаботу ниёзи шахс дар раванди омӯзиш, аз тарафи дигар, заминаи устувор гузошта метавонад.

Ҳамзамон, бо назардошти пешрафти илм ба назария ва принципҳои дидактикии таълим низ тағйироти зиёде ворид шуда истодаанд, ки хоси замони муосир мебошанд ва онҳоро ба назар гирифта амри зарурист.

Зарурати ворид намудани тағйирот ба таълими анъанавӣ талаботи замон бошад ҳам, пеш аз ворид сохтани ҳар як тағйирот, аввалан, ба моҳияти ҳар як масъала пурра сарфаҳм рафта, баъд онро мавриди таҳлилҳои амиқи илмию методӣ қарор додан амри зарурӣ шуморида мешавад.

Аз ин рӯ, баъзе андешаҳои олимону коршиносон ва омӯзгорон, ки гӯё бо воридшавӣ ба муносибати босалоҳият дар таълим аз таълими анъанавӣ бояд тамоман даст кашид, комилан нодуруст аст. Татбиқи муносибати босалоҳият дар таълим тавҷам ва ҳамбастагии ҷанбаҳои мусбати таълими анъанавиро бо муносибати босалоҳият дар таълим дар назар дорад. Маҳз дар ҳамон вақт бо ворид шудани муносибатҳои нав натиҷаҳои таълим, истифодаи донишҳои хонанда дар ҳаёт ба баланд гардидани сифати таҳсилот имконияти бештарро фароҳам меорад.

Рушди салоҳиятҳои хонандагон дар раванди таълим ҳадафҳои дурнамои таҳсил арзёбӣ гардида, он ҳамчун нишондиҳандаи асосии таъмини меъёрҳои сифати таҳсилот ва стандартҳои он ба ҳисоб меравад.

Айни ҳол муҳаққиқони муносибати босалоҳият дар таълим бар он назаранд, ки роҳи ягонаи ташаққули салоҳиятҳо тавассути проблемагузори ва ҳалли он дар доираи мазмуни таълим дар вазъиятҳои гуногуни таълимию ҳаётӣ аст. Яке аз методҳои маъмули он “таҳлили вазъиятҳои мушаххаси таълимӣ” ном дорад, ки

муқоиса мекунанд ва тартиби дурусти ҳалли масъаларо аниқ месозанд. Пас аз ин ба онҳо намунаи кори хонандагони дигар супорида мешавад. Онҳо кори якдигарро месанҷанд, ғалатҳоро аниқ мекунанд ва барои ҳалли онҳо ба якдигар дастур медиҳанд. Ин корро метавон дунафарӣ ё дар гурӯҳҳои хурд ба роҳ монд. Дар ин марҳила ба хонандагон имконияти бештари истифодаи қоида дода мешавад. Онҳо машқҳои гуногунро иҷро мекунанд. Дар ин марҳила чаро дуруст ва чаро нодуруст иҷро шудани вазифа муҳокима карда мешавад.

Марҳилаи 4.

Дар марҳилаи 4 хонанда амалро мустақилона дар шароити гуногун истифода мебарад. Акнун ба хонанда зарурати баргаштан ба қоидаҳо лозим нест, зеро аллакай ӯ дар ин амал малакаи (салоҳият) ҳосил кардааст. Аммо барои эътимод ҳосил кардан, хонандагон якҷанд корҳои санҷиширо иҷро мекунанд. Малакаи ҳосилшударо дар шаклҳои гуногун ва мундариҷаи нав истифода мебаранд. Корҳои лоиҳавӣ иҷро мекунанд. Барои аз худ кардани малакаҳои нав омода мешаванд.

Салоҳиятҳо – асоси арзёбии раванд ва натиҷаҳои таълим

Дигаргуниҳои куллие, ки дар натиҷаи татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим ба вучуд омадааст, ба низоми арзёбӣ низ таъсири худро мерасонад. Зеро тамоми воситаҳои арзёбӣ дар асоси салоҳиятҳо таҳия карда мешаванд, раванд ва натиҷаҳои таълим дар асоси ин нишондодҳо баҳогузори мешаванд.

ҷониби ҳамсинфон шарҳи қадамҳои иҷрои амал пурсида мешавад.

Забони модарӣ: Дар ин марҳила барои дарки проблемаи таълимӣ ва тасдиқи фарзияҳо (қоидаҳо)-и пешниҳодшуда машқҳои гуногун гузаронда мешавад. Аз ҷумла, имлои дунафарӣ. Як матне, ки дар он якчанд исми хос ҳаст, аз ҷониби хонандаи А хонда мешавад ва хонандаи Б онро менависад. Сипас якҷоя матни навиштаи хонандаи Б-ро месанҷанд. Ҳангоми санҷиш ба қоидаҳои тартибдодашон бармегарданд ва мувофиқати онро ба матни асл муқоиса мекунанд. Дар ин марҳила аз хонандагон хоҳиш карда мешавад, ки миқдори гурӯҳҳоро маҳдуд кунанд. Масалан, номи одамон, номи ҳайвонот, номи мавзӯҳои географӣ. Барои ин бори дигар рӯйхати калимаҳо дода мешавад. Аммо ин дафъа номи гурӯҳҳо аз ҷониби омӯзгор муқаррар карда мешавад. Хонандагон бояд калимаҳои пешниҳодшударо ба гурӯҳҳо ҷудо кунанд. Хонандагон риояи қоидаи дар марҳилаи пешин тартибдодашонро бори дигар тақмил медиҳанд.

Марҳилаи 3.

Дар марҳилаи 3 хонандагон фарзияҳо (қоидаҳо)-и тартибдодашонро бо қоидаҳо муқоиса карда, қоидаи асосӣ таҳия мекунанд ва дар асоси он кори худ ва дигаронро месанҷанд. Хонандагон хатоҳои содиршударо дар асоси ин қоидаҳо муайян ва ислоҳ мекунанд.

Намунаҳо: Математика/ Забони модарӣ. Ба хонандагон қоидаи илман асоснок пешниҳод карда мешавад. Хонандагон фарзияҳояшонро бо қоидаҳои асл

он, амалан, бо принципи дидактикии таълим – “алоқамандии назария бо амалия” тавҷам мебошад. Аммо дар муносибати босалоҳият дар таълим доираи фаъолияти ин принцип тағйир меёбад. Ба андешаи коршиносон, чунин тарзи таълим, ки дар он аввал назария, сипас истифодаи он дар таҷриба аст, роҳи ягонаи принципи алоқамандии назария бо амалия набуда, роҳҳои дигари алтернативӣ низ мавҷуданд. Назария бо амалия алоқаманд намешавад, балки дар натиҷаи фаъолияти амалии хонандагон аз дарку инъикоси онҳо бармеояд.

Тибқи мулоҳизаҳои боло, ду роҳи имконпазири ба даст овардани салоҳиятҳоро ба омӯзгорон пешниҳод кардан мумкин аст:

а) ба таври таълими анъанавӣ: *аз назария ба амалия* (дар сурати таъмин карда тавонистани ҳавасмандӣ ва маҳорати ба шавқ овардани хонандагон аз ҷониби омӯзгор);

б) ба воситаи муносибати босалоҳият: *аз амалия ба назария* (ҳамчун воситаи самарабахши воқеии рушди босалоҳиятии хонандагон ва ҷалби онҳо ба раванди амалиёти фаъол).

Ҳар ду вариант бояд дар раванди таълим мавқеи худро дошта бошад. Ҳангоми интиҳоби онҳо ба омилҳои зерин тавачҷуҳ кардан лозим аст:

- имкониятҳои синнусолии хонандагон (марҳилаҳои тафаккури аёнӣ-образӣ ва аёнӣ-ҳаракатии хонандагони синфҳои 1-2), ки алоқамандии назария ва амалияро дар як давраи муайяни вақт таъмин менамояд);

- хусусияти маводи омӯзишӣ (қисми маводи омӯзишӣ танҳо дар шакли репродуктивӣ пешниҳод

карда мешавад, рушди босалоҳият дар сурате таъмин мегардад, ки агар маводи омӯхташаванда тавассути проблемагузори дастрас карда шавад);

- сатҳи рушди фаъолияти умумитаълимии хонандагон (малакаҳои умумитаълимӣ ба хонандагон имкон медиҳад, ки дар раванди таълим вазъиятҳои гуногунро фаъолона истифода баранд).

Фалсафаи муносибати босалоҳият дар таълим хусусияти татбиқи амалии онро муайян мекунад. Истифодаи дониши назариявӣ дар амал ба муносибати омӯзгор ва хонанда ва маданияти баланди ҳамкориҳои онҳо вобаста аст.

Зарурати ислоҳоти соҳа бо назардошти талаботи рушди муносибати босалоҳият дар таълим ба омилҳои дохилӣ ва берунии низоми таҳсилот низ алоқаманд аст, ки муҳимтарини онҳо ба тариқи зайл аст:

- фароҳам овардани шароити мусоид барои таъмини талаботи нав ба сифати таҳсилот ва мувофиқ намудани он ба сатҳи стандартҳои байналмилалӣ ва талаботи замон;

- мувофиқ намудани стандартҳои фаннии мавҷуда ба талаботи стандартҳои ҷаҳонӣ ва татбиқи онҳо дар сатҳи муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ, ибтидоӣ, миёна ва олиии касбии кишвар;

- гузоштани таҳкурсии асосии дониши назариявӣ ва амалӣ дар синни хурди мактабӣ ва дар зинаҳои минбаъда ташаккул додани он. Бе таҳкурсии асосии дониши амалӣ малакаи мустақилона ба даст овардани донишро ташаккул додан ғайриимкон мегардад. Гирдовариҳои дониш, такмили малака, маҳорат ва салоҳияти истифодаи онҳо, фаъолияти мустақилона, ки

карда, рӯйхат тартиб медиҳанд. Сипас ба хонандагон супориш медиҳад: *“Акнун калимаҳоро хонед ва онҳоро аз рӯйи ягон хусусият ба гурӯҳҳо ҷудо кунед”*. Омӯзгор кӯшиш мекунад, ки ба хонандагон ягон намуна наорад, то онҳо мустақилона кор карда, масъаларо ҳал кунанд. Пас аз он ки хонандагон калимаҳоро ба гурӯҳҳо ҷудо карданд, ба ҳар гурӯҳ ном мегузоранд (масалан, аввали ҷумла, номи одам, номи деҳа, номи дарё, номи сағ ва ғайра). Омӯзгор ба хонандагон супориш медиҳад: *“Кӣ мегӯяд, дар кадом ҳолатҳо мо ҳарфи аввали калимаро калон менависем?”.* Хонандагон ҷавоб мегардонанд: *“Дар аввали ҷумла, дар номи одамон ва ғайра”*. Омӯзгор аз хонандагон хоҳиш мекунад, ки қоидаи тартиб диҳанд, ки ба чунин савол ҷавоб диҳад: *“Дар кадом ҳолат ҳарфи аввали калима ба шакли калон навишта мешавад”?*

Марҳилаи 2.

Дар марҳилаи 2 хонандагон қоидаҳои (фарзияҳои) тартиб дода, дар асоси қоидаҳои тартибдодашон машқ мекунанд. Муайян мекунанд, ки қоидаҳои тартибдодашон ба онҳо барои ҳалли проблемаи таълимӣ ёрӣ мерасонанд ё не. Машқҳои пайиҳам ва гуногунро иҷро мекунанд.

Намунаҳо:

Математика: Хонандагон, асосан, дунафарӣ ва ё дар гурӯҳҳои хурд кор карда, мисолҳои тартиб дода, ба ҳамдигар месупоранд. Натиҷаи кори якдигарро дар асоси қоидаҳои тартибдодашон месанҷанд. Тартиби иҷрои амал (алгоритм)-ро муҳокима ва таҳлил мекунанд. Ҳар замон, хоҳ аз қониби омӯзгор, хоҳ аз

Баъди чамъ кардани воҳидҳо даҳихоро чамъ мекунад (*акнун мо даҳихоро чамъ мекунем: се чамъи ду панҷ мешавад. Яки дар хотир бударо ба панҷ чамъ мекунем, мешавад шаш*) ва дар поёни хат, пеш аз рақами 0 шаш менависад. Ба хонандагон мурочиат карда мепурсад: “*Чанд ҳосил шуд? Ҷавоб: 60*”. Пас аз ин аз хонандагон пурсида мешавад, ки барои чамъи ададҳои дурақама чӣ кор бояд кард? Хонандагон номбар мекунанд. Ба хонандагон як намунаи дигар пешниҳод мегардад. Хонандагон мустақилона ё дунафарӣ мисолро кор мекунанд. Омӯзгор аз якчанд хонанда хоҳиш мекунад, ки ҳалли мисолро гӯянд. Омӯзгор ҳам ҳалли дуруст ва ҳам ҳалли нодурустро дар тахта менависад ва аз хонандагон хоҳиш мекунад, ки натиҷаи корашонро шарҳ диҳанд. Яъне, чӣ гуна ба ин натиҷа ноил шуданд. Дуруст ва нодуруст будани ҳалли мисолро якҷоя аниқ мекунанд. Дар баробари он аз хонандагон хоҳиш карда мешавад, ки тартиби иҷрои амалро ба хотир оранд ва гӯянд. Ин амалро якчанд маротиба бо мисолҳои гуногун иҷро кардан лозим аст, то ҳамаи хонандагон масъала (проблемаи таълимӣ)-ро дарк кунанд ва ҳал карда тавонанд.

Забони модарӣ: Навиштани ҳарфи калон дар аввали номҳои одамон, ҳайвонот ва номҳои мавзӯҳои географӣ. Дар ин марҳила аз хонандагон хоҳиш карда мешавад, ки матнҳои гуногунро аз назар гузаронанд. Исмҳои хосро ёфта, мувофиқи хусусиятҳои ба гурӯҳҳо ҷудо кунанд. Қоида тартиб диҳанд. Масалан: Омӯзгор ба хонандагон супориш медиҳад: “*Матни “н”-ро хонед ва калимаҳоро, ки бо ҳарфи калон навишта шудаанд ҷудо кунед*”. Хонандагон калимаҳоро муайян

кӯдакон дар зинаи якуми таҳсилот ба даст меоранд, хеле муҳим аст. Дақиқ муайян шудааст, ки хонанда зиёда аз 80%-и натиҷаҳои ба даст овардашро дар зинаи таҳсилоти ибтидоӣ аз худ мекунад ва дар тӯли ҳаёт истифода мебарад;

- босалоҳиятӣ дар фаҳмиши умумӣ сифати олии дараҷаи таҳассусии мутахассис фаҳмида мешавад. Рушди муносибати босалоҳият давраи дуру дарозро дар бар мегирад, бинобар ин аз давраи хурди мактабӣ онро ташаккул додан мувофиқи матлаб аст. Салоҳиятҳои таълимӣ на яқубора, балки қадам ба қадам ташаккул ва такмил меёбанд. Аз ин рӯ чараёни таҳсил аз ибтидо бояд ба самти ташаккулу рушди салоҳиятноки нигаронида шавад;

- яке аз хусусиятҳои муносибати босалоҳият дар таълим дар он зоҳир мегардад, ки он салоҳиятҳоро ҳамчун маҷмӯи ягонаи истифодаи дониш, малака ва маҳоратҳо инъикос мекунад. Дар муносибати босалоҳият раванди таълим хусусияти таҳқиқотӣ ё ба амалия нигаронидашударо гирифта, салоҳиятҳо ба объекти омӯзиш табдил меёбанд.

Муносибати босалоҳият: мафҳум, моҳият ва хусусиятҳо

Мафҳумҳои “салоҳият” “босалоҳият” (салоҳиятнок) ва “босалоҳиятӣ” ҳамчун муродифҳои калимаҳои латинии “competens”, “competentis” ба забони тоҷикӣ ворид шудаанд.

Дар дастури мазкур, новобаста ба шарҳи зиёди маъно, мафҳумҳои “салоҳият”, “босалоҳият” ва

“босалоҳиятӣ” ба мақсади ифодаи истилоҳоти хоси соҳаи маориф истифода бурда мешаванд.

Дар Лугати истилоҳоти Ҳазинаи аврупоии таҳсилот мафҳуми “салоҳият” (competens) ба таври зерин оварда шудааст:

- қобилияти хуб ва самарабахши иҷро кардани кори мушаххас (амал);

- мутобику мувофиқ будан ба талаботи вазифавӣ (касбӣ);

- доро будан ба қобилияти иҷрои вазифаҳои махсуси меҳнатӣ, супоришҳои гуногунсатҳ ва ғайра.

Дар стандартҳои фаннии зинаи таҳсилоти ибтидоӣ мафҳумҳои “салоҳият” ва “хонандаи босалоҳият” ба таври зерин шарҳ дода шудаанд:

Салоҳият (competens):

- маҷмӯи дониш, малака ва маҳоратҳои амалие, ки ба ҳалли масъалаҳои мушаххаси ҳаётӣ (иҷтимоӣ, иқтисодӣ), маърифатӣ ва касбӣ равона карда мешаванд;

- маҷмӯи маҳоратҳое, ки шахс онҳоро тавассути маърифат ва таҷрибаи хеш ҳосил мекунад;

- натиҷаи таҳсил арзёбӣ гардида, ҳамчун қобилияти истифода бурдани дониш, малака ва маҳорат ҳангоми ҳалли масъалаҳои соҳаи муайян зоҳир мешавад.

Хонандаи босалоҳият (competentis student):

– хонандаест, ки маҷмӯи дониш, малака ва маҳоратҳои дар раванди таълим омӯхтаро дар ҳаёти ҳаррӯза истифода мебарад;

– хонандаест, ки амалро мустақилона бо сифати хуб ва боварии комил иҷро мекунад.

Салоҳиятнокӣ қобилияти маҷмӯи инсон буда, барои мустақилона истифода бурдани унсурҳои

дар тахтаи синф (ё варақи калон) якчанд калимаеро, ки номи одам, лақаби ҳайвон, номҳои географӣ, инчунин калимаҳоеро, ки исмҳои ҷинсро ифода мекунад, бо ҳарфҳои хурд нависад. Калимаҳо бояд омехта навишта шаванд. Ба хонандагон супориш медиҳад, ки ҳарфҳои аввали баъзе калимаҳо бо ҳарфи калон навишта мешаванд. Аз онҳо хоҳиш мекунад, ки калимаҳоро дуруст нависанд. Хонандагон бо проблема рӯ ба рӯ мегарданд. Ҳарфи аввали кадом калима бояд ба шакли калон навишта шавад? Чӣ тавр муайян кардан мумкин аст? Яъне, хонандагон мақсад пайдо мекунад.

Марҳилаи 1.

Дар марҳилаи 1 хонандагон ба таҳлили тартиби иҷрои амал ва пешниҳоди қоидаҳо (фарзияҳо) шурӯъ мекунад. Ҳар як қадамро муҳокима мекунад. Дар асоси қолаби пешниҳодшуда машқ мекунад.

Намунаҳо: Математика: Дар ин марҳила намунаи дурусти ҳалли масъала ва тартиби иҷрои он муҳокима мешавад. Аммо дар хотир бояд дошт, ки тартиби иҷрои амалро худи хонандагон муайян мекунад ва худашон қоида месозанд. Як намуна аз ҷониби омӯзгор (ё хонандае, ки мисолро дуруст ҳал кардааст) пешниҳод карда мешавад. Ҳангоми иҷрои амал омӯзгор ҳар як қадамро мегӯяд. Масалан: Дар тахтаи синф $34+26=$ менависад. Ба хонандагон мурочиат карда мегӯяд: “*Барои ҷамъ кардани адади дурақама ба дурақама аввал воҳидҳо ҷамъ карда мешаванд.* Рақамҳоро зери ҳам менависад ва воҳидҳоро ҷамъ мекунад. Сипас, “*шаи ҷамъи чор даҳ мешавад*” гуфта, дар поёни хат 0 менависад ва мегӯяд: “*якро дар хотир нигоҳ медорем*”.

ичрои амале, ки ҳоло аз ичрои он баромада наметавонанд, талаб карда мешавад. Хонандагон вобаста ба таҳкурсии дониши қаблӣ (заминавӣ)-и худ ин амалро ичро мекунанд. Проблемаи гузошташударо дуруст дарк мекунанд, яъне мефаҳманд, вале амалро ичро карда наметавонанд. Аз ин рӯ, хонандагон назди худ мақсад мегуздоранд ва барои ичрои амал ҳавасманд мегарданд.

Намунаҳо: Математика: Хонандагон то ҳанӯз ададҳои дурақамаро чамъ карда наметавонанд. Мақсади дарс рушди ин малака дар хонандагон аст. Омӯзгор дар тахтаи синф як мисол менависад. Масалан, $34+26=$. Аз хонандагон хоҳиш мекунад, ки мисолро ҳал кунанд. Хонандагон роҳҳои гуногуни ҳалли онро истифода мекунанд. Натиҷаи кори хонандагонро мушоҳида карда, аз онҳое, ки мисолро дуруст ҳал кардаанд, тартиби ичрои амалро мепурсад. Яъне, онҳо чӣ гуна ва чӣ тавр ин ададҳоро чамъ карданд? Кадом фаъолиятҳоро истифода бурданд?

Хонандагон мисолро ҳал карда наметавонанд ҳам, онҳо кӯшиш, ҷустуҷӯ мекунанд, ки онро дуруст ҳал намоянд. Онҳо дар комёб гардидан ба мақсадҳои гузошта ҳавасмандӣ пайдо мекунанд ва он ба дарёфти роҳҳои ҳал ё шинохти проблемаи таълимӣ ба онҳо мусоидат мекунад.

Забони модарӣ: Яке аз қоидаҳои имло бо ҳарфи калон навиштани ҳарфи аввали номи одамон, ҳайвонот, номҳои географӣ ва амсоли онҳо мебошад. Мақсад он аст, ки хонандагон бояд ин қоидаҳо аз худ карда, дар навишт (хат) ба хато роҳ надиханд. Дар марҳилаи дарки ин проблема омӯзгор чунин вазифа супорида метавонад:

мухталифи дониш, малакаю маҳорат ва усули фаъолият дар вазъиятҳои муайян (таълимӣ, инфиродӣ, касбӣ) равона мегардад.

Дар раванди муносибати босалоҳият дар таълим диққати асосӣ ба рушди салоҳиятҳои хонанда ё худ ба ташаккули малакаҳои амалӣ (ҳаёти, воқеӣ, функционалӣ) равона мегардад. Босалоҳияти аз нуқтаи назари педагогӣ ҳамчун натиҷаи таълими самарабахш арзёбӣ гардида, шахс дар раванди он ба маҷмӯи салоҳиятҳои амалӣ ноил мегардад. Ҳар як салоҳияти мушаххас (масалан, иттилоотӣ ё озмоишӣ) маҷмӯи мураккаби амалхост, ки ҳамгироии дониш ва татбиқи онро дар назар дорад.

Дар баъзе адабиёти илмӣ мафҳумҳои **салоҳият**, **қобилият**, **малака** ва **маҳорат** баробар истифода бурда мешаванд, ки ба робитаи ногусастани байниҳамии онҳо далолат мекунад.

Дониш дар муносибати босалоҳият дар таълим ҷузъи таркибии малака маҳсуб ёфта, барои санҷиш, муқоиса бо намуна, ислоҳи ғалатҳо, пешниҳоди ҷавобҳои муътамад истифода бурда мешавад.

Салоҳият сифати инсонӣ як зинаи таҳсилотро ба анҷомрасонида ба ҳисоб рафта, омодагии ўро ба фаъолияти муваффақона дар ҳаёти ҳаррӯза ифода мекунад.

Бартариҳои асосии муносибати босалоҳият ба таълим имконияти омодагии хатмкунандаи мактаб ба иштироки фаъолона дар ҳаёти ҷомеа маҳсуб меёбад. Хатмкунандаи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ тибқи муқаррарот бояд салоҳиятҳои зеринро дошта бошад:

- омодагӣ ба ҳалли мушкилот;

- омодагӣ ба фаъолияти мустақилонаи маърифатӣ;
- омодагӣ ба робита;
- омодагӣ ба истифодаи технологияи иттилоотию иртиботӣ (робитаӣ);
- омодагӣ ба таъсири иҷтимоӣ;
- омодагӣ ба хизмати Ватан;
- омодагӣ ба худтакмилдиҳӣ, худмуайянкунӣ, худомӯзӣ ва ғайра.

Муносибати босалоҳият ба таълим тибқи фаҳмиши васеъ натиҷаи таҳсилот арзёбӣ гардида, он дигар натиҷаҳои таълимро низ фаро мегирад. Хонандаи босалоҳият барои расидан ба мақсад ҳам захираҳои дохилӣ – дониш (азхудкунии маълумот), маҳорат (амал), малака (амали сатҳи олӣ, яъне автоматиконидашуда), низоми арзишҳо, меъёр, муносибат, сабаб ва ҳам захираҳои беруна – манбаи маълумот, воситаҳои иртиботӣ (коммуникатсионӣ), воситаҳои моддӣ-техникӣ ва ғайраро сафарбар менамояд.

Дарк карда тавонистани хусусияти фарқкунандаи муносибати босалоҳият аз таълими анъанавӣ дар раванди таълим басо муҳим аст. Муносибати босалоҳият дар таълим маҷмӯи принципҳои умумии таълим, ташкили раванд ва баррасии натиҷаҳои он мебошад.

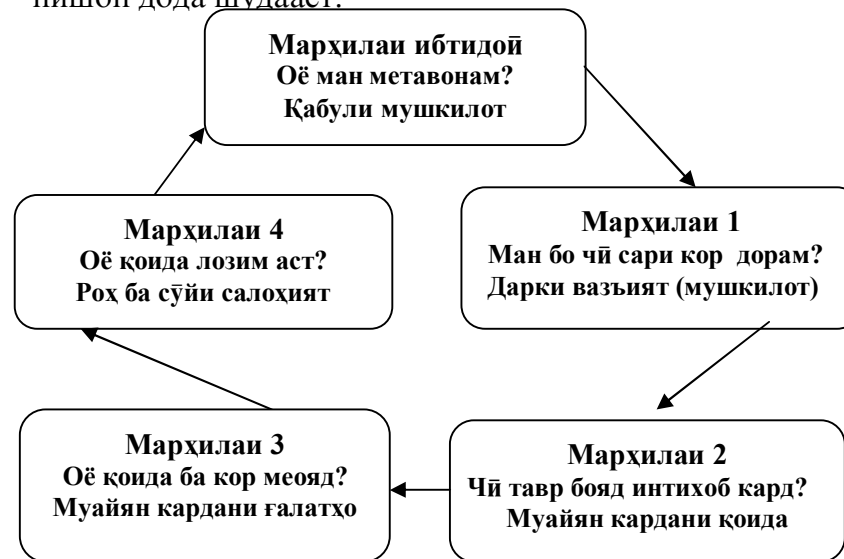
Намудҳои салоҳият. Салоҳиятҳои асосӣ

Салоҳиятҳои асосиро инҳо ташкил медиҳанд:

Салоҳиятҳои арзишӣ-маънавӣ. Рушди ин салоҳиятҳо хонандаро ба дарки арзишҳо, қобилияти дидан ва ҳис намудани муҳити атроф, муайян намудани мавқеъ ва нақши фард дар ҷомеа, маҳорати интиҳоби мақсаду

- воситаҳои арзёбиро барои марҳилаи муайяни таълим (рейтингҳо, нимсола, солона) инъикос кунад.

Бо мақсади ба низом даровардан ва риояи талаботи муносибати босалоҳият истифодаи технологияи таълими фаъол, ки рӯки асосии татбиқи муносибати босалоҳият дар раванди дарсҳо арзёбӣ мегардад, ба нақша гирифта мешавад. Ҳангоми банақшагирии дарс ба эътибор гирифтани ҳар як марҳилаи ташаккули салоҳиятҳо ҳамист. Дар нақшаи зерин марҳилаҳои ташаккули салоҳиятҳо ба таври аёнӣ нишон дода шудааст:

Ҳар марҳиларо ба тарзи зерин шарҳ додан мумкин аст:

Марҳилаи ибтидоӣ.

Дар ин марҳила хонандагон бо проблема (фаъолияти таълим) рӯ ба рӯ мегарданд. Аз хонандагон

салоҳиятҳои ҳар як хонанда ба эътибор гирифта мешавад. Вобаста ба ин ба ҳар як хонанда (ё гурӯҳи хонандагон) меъёрҳои гуногуни вақт барои ташаккули салоҳият зарур мешавад. Яъне, мо наметавонем ташаккули салоҳиятро ба таври умумӣ ё якхела барои ҳамаи хонандагон ба нақша гирем. Нақшаи мавзӯӣ-тақвимӣ ба муносибати анъанавии таълим хос аст, ки дар он азхудкунии мавзӯҳо дар вақт ва муҳлати муайян ба нақша гирифта шудааст. Аз ин рӯ, мо бояд ягон воситаи банақшагирии пешакиро бар ивази нақшаи мавзӯӣ-тақвимии анъанавӣ ба омӯзгор пешкаш намоем. Дар нақшаи мавзӯӣ-тақвимӣ вобаста ба муносибати босалоҳият дар баробари салоҳиятҳои хонанда салоҳиятҳои омӯзгор низ бояд дарч гардад.

Барои тартиб додани нақшаи ташаккули салоҳиятҳо ва мутобиқ сохтани он ба раванди таълим намунаҳои гуногунро истифода бурдан мумкин аст. Аммо ҳангоми интиҳоб ва таҳияи нақша бояд якчанд талаботро ба эътибор гирифт:

- нақша бояд ташаккули салоҳиятҳоро инъикос кунад (ҳам салоҳиятҳои фанӣ ва ҳам салоҳиятҳои умумитаълимӣ);

- барои ташаккули салоҳиятҳо мавзӯ ва мундариҷаи мувофиқ тавсия дода шавад;

- барои ташаккули салоҳиятҳо (машқ ва ҳосил кардани таҷриба) вақти кофӣ ҷудо шуда бошад;

- машғулиятҳои мушаххас (дарсҳои лоиҳавӣ)-ро барои дар амал санҷидан ва истифода бурдани салоҳиятҳо фаро гирад;

мазмуни амал, рафтори худ ва қарор қабул намудан омода месозад. Салоҳиятҳои мазкур механизми худмуайянкунии хонандаро дар чараёни таълим ва дигар фаъолиятҳо таъмин месозанд.

Салоҳиятҳои умумифарҳангӣ. Хусусиятҳои фарҳанги миллӣ ва умумибашарӣ, асосҳои маънавӣ ва ахлоқии ҳаёти инсон ва халқҳои алоҳида, асосҳои фарҳангии расму оинҳои оилавӣ, иҷтимоӣ ва миллӣ, дарки нақши илм ва дин дар ҳаёти шахс ва ғайра доираи масъалаҳоеро ташкил медиҳанд, ки хонанда бояд аз онҳо боҳабар бошад, фаҳмад ва дар таҷрибаи ҳаёти истифода кунад. Ба ин гурӯҳи салоҳиятҳо ҳамчунин таҷрибаи азхудкунии нақшаи илмӣ ҷаҳон аз ҷониби хонанда дохил мешавад, ки дар ниҳояти қор ба дарки фарҳангиву умумибашарии ҷаҳон оварда мерасонад.

Салоҳиятҳои омӯзишӣ-маърифатӣ маҷмӯи салоҳиятҳои хонанда дар самти фаъолияти мустақилонаи маърифатӣ аст, ки унсурҳои фаъолияти мантиқӣ, методологӣ ва умумитаълимиро дар бар мегирад ва ба объектҳои ҳақиқии дарккунӣ равона гардидааст. Ба ин гурӯҳи салоҳиятҳо донишу маҳоратҳои ташаккули ҳадафмандӣ, банақшагири, таҳлил, нишон додани аксуламал, худбаҳодиҳии фаъолияти омӯзишиву маърифатӣ дохил мешаванд. Дар раванди ташаккули ин салоҳиятҳо хонанда дорои қобилияти фаъолияти эҷодкорона мегардад: донишҳоро бевосита аз ҳаёти воқеӣ ба даст меорад, дар ҳолатҳои ғайриинтизорӣ қарори дуруст қабул карданро ёд мегирад, маҳорати ҳалли эҷодкоронаи мушкилиҳоро ба даст меорад. Дар доираи ин салоҳиятҳо қобилияти фарқ кардани воқеият аз бофтаҳо ва рост аз дурӯғ тавассути

истифода аз методҳои эҳтимолият, омӯри ва тарзиҳои дигари ҳисобу ҳанҷунӣ ташаккул меёбад.

Салоҳиятҳои иттилоотӣ. Бо ёрии воситаҳои техникӣ, яъне дастгоҳҳои воқеӣ (телевизор, магнитофон, телефон, факс, компютер, принтер, модем) ва технологияи иттилоотӣ (сабтҳои аудио-видеоӣ, флешкарта, CD, почтаи электронӣ, васоити ахбори омма, интернет) маҳоратҳои ҳустуҷӯӣ мустақилона, таҳлилу ташҳис, интиҳоби иттилооти зарурӣ, ташкил, табилдиҳӣ, тағйирдиҳӣ, нигоҳдорӣ ва интиқолдиҳӣ тариқи шабакаҳо ташаккул меёбад.

Салоҳиятҳои иртиботӣ. Ба салоҳиятҳои мазкур донишҷӯи забонҳои зарурӣ, намудҳои ҳамкории бо одамони наздику дур ва воқеаҳо, маҳоратҳои фаъолият дар гурӯҳ, иҷрои нақшҳои гуногуни иҷтимоӣ дар коллектив дохил мешаванд. Хонанда бояд худро муаррифӣ карда тавонад, қобилияти навиштани мактубу ариза, пур кардани пурсишнома, савол додан, мувоҳида кардан, шунидани фикру ақидаҳои мухталиф ва ғайраро дошта бошад.

Салоҳиятҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ, пеш аз ҳама, дар соҳаи фаъолияти шаҳрвандию ҷамъиятӣ (иҷрои нақши шаҳрвандӣ, назоратчӣ, интиҳобкунанда, намояндагӣ), иҷтимоию меҳнатӣ (ҳуқуқҳои истеъмолкунанда, харидор, муштарӣ, истеҳсолкунанда), муносибату масъулияти оилавӣ, масъалаҳои иқтисодӣ ва ҳуқуқ, худмуайянқунии касбӣ дорои дониш ва таҷриба буданро нишон медиҳад. Ба ин гурӯҳи салоҳиятҳо маҳорати таҳлилу вазъият дар бозори меҳнат, фаъолият намудан тибқи манфиатҳои шахсӣ ва ҷамъиятӣ, доро будан ба этикаи меҳнатӣ ва муносибатҳои шаҳрвандӣ дохил

рушди салоҳиятҳо ва дигар сифатҳои муҳими ҳаёти арзёбӣ намояд;

- роҳҳои баҳогузори намудани дастовардҳои хонандагонро на танҳо тавассути баҳо (ҳоли рақамӣ), балки ба воситаи тавсифномаи мазмунан хуб тақмил диҳад;

- омилҳои муайян намудани қафомониро на танҳо дар азхудқунии дониш, балки дар омодагӣ ба ҳаёт низ донанд ва барои ҳалли мушкилоти хонанда ҷораҳои зарурии самаранок андешид.

Ҳамчунин омӯзгор бояд донанд, ки рафтори имрӯза ва ояндаро танҳо дар асоси дониши назариявӣ ва таҷрибаи дирӯза бунёд намудан имконнопазир аст, барои ин ба даст овардани таҷрибаи истифодаи донишҳову маҳоратҳо дар ҳалли мушкилоти рӯзгор зарур аст. Вазифаи муҳими омӯзгор аз он иборат аст, ки ҳадди аксари дастовардҳои хонандаро таъмин намуда, ноқомҳои онҳоро то ҳадди ақал коҳиш диҳад ва эҳсосу пазириши падару модаронро ҳамчун ёрдамчиёни бовақоӣ фарзандон дар зиндагӣ барои хонандагон таъмин намояд. Муносибати босалоҳият дар таълим, ки ҳавасмандии хонандагонро ба донишандӯзӣ афзун мегардонад, барои расидан ба ин ҳадафҳо мусоидат мекунад.

Марҳилаҳои ташаккули салоҳиятҳо

Дар муносибати босалоҳият дар таълим нақшаи мавзӯӣ-тақвими, дар ҳамон шакле, ки имрӯз истифода мешавад, моҳияти пештараашро аз даст медиҳад, зеро дар раванди муносибати босалоҳият дар таълим рушди

- ягонагии раванди таълиму тарбия бо мақсади ба даст овардани натиҷаи амал, дарки аҳаммияти тарбия ва муайян намудани мавқеи хеш (хонанда) дар ҳаёт таъмин мегардад.

Табиист, ки таъмини муносибати босалоҳият дар таълим, пеш аз ҳама, ба омӯзгор вобаста аст. Аз ин рӯ ба роҳ мондани муносибати босалоҳият дар назди омӯзгор талаботҳои мушаххас мегузорад.

Омӯзгор бояд дорои маҳоратҳои зерин бошад:

- мустақилият, фаъолият ва масъулияти баланд нишон диҳад;

- барои таъмини пешбурди муваффақонаи зиндагӣ дар хонанда маҳоратҳои заруриро такмил диҳад;

- маводи таълимро ба хусусиятҳои синнусоли хонандагон мувофиқ намояд, барои истифодаи онҳо дар ҳаёти ҳаррӯза мусоидат кунад, баланд бардоштани шавку завқи хонандагонро ба таҳсилу омӯзиш ва фаъолияти амалӣ таъмин намояд;

- такмили донишҳои назариявӣ ва амалиро дар раванди дарс ва фориғ аз он таҳти назар қарор диҳад;

- банақшагирии дарсро бо назардошти истифодаи шаклу усулҳои гуногуни корҳои таълимӣ ва намудҳои гуногуни кори мустақилона (гурӯҳӣ ва фардӣ), шаклҳои мусоҳибавӣ ва лоихавӣ-таҳқиқотӣ таъмин намояд;

- методи ташкили вазъияти муваффақона (пешрафт)-ро хуб донанд ва дар ҷараёни таълим аз он самаранок истифода кунад;

- пешрафти синфро дар маҷмӯъ ва хонандагони алоҳидаро на танҳо аз фанни таълимӣ, балки аз рӯйи

мешаванд. Хонанда ба сатҳи ҳадди ақалли малакаҳои иҷтимоӣ, фаъолнокӣ ва саводнокии функционалӣ барои зиндагӣ дар ҷомеаи муосир ноил мегардад.

Салоҳиятҳои худтакмилдиҳии шахсӣ ба аз худ кардани маҳоратҳои рушди ҷисмонӣ, маънавӣ ва зеҳнӣ, худтанзимкунии отифӣ (эмотсионалӣ) ва худдастгирӣ равона шудаанд. Объекти воқеӣ дар доираи салоҳиятҳои мазкур худи хонанда ба ҳисоб меравад. Хонанда намуди фаъолиятҳои ба манфиат ва имконоти шахсии ӯ равонашударо аз худ мекунад, ки аз худдарккунии мунтазами ӯ, рушди сифатҳои шахсии инсонии замони муосир, такмили саводнокии равонӣ, фарҳанги тафаккур ва рафтор дарак медиҳад. Ба салоҳиятҳои мазкур доништан ва риоя кардани қоидаҳои гигиенаи шахсӣ, ғамхорӣ нисбат ба солимии шахсӣ, фарҳанги дохилии экологӣ ва дигар сифатҳои марбут ба асосҳои беҳатарии ҳаёти шахсӣ дохил мешаванд.

Салоҳиятҳои умумифаннӣ

Муносибати босалоҳият ба таълим талаб мекунад, ки сараввал салоҳиятҳои умумифаннӣ муқаррар карда шаванд. Салоҳиятҳои умумифаннӣ ҷанбаҳои гуногуни таълим, тарбия ва рушди шахсии хонандаро фаро мегиранд. Салоҳиятҳои мазкур ҳамчун натиҷаи ниҳонии таълим ҳисобида мешаванд ва новобаста ба фан ташаккул дода мешаванд. Яъне, салоҳиятҳои мазкур ҳамчун натиҷаи таълими фанҳои гуногун шинохта шуда, дар раванди таълими ҳар як фан такмил дода мешаванд.

Ҳамзамон барои ҳар як фан маҷмӯи талабот дар шакли салоҳият дар стандарт ва роҳнамоҳои фаннӣ

нишон дода шудаанд. Ҳар як салоҳият дар шакли таҷриба, ки дониш, малака ва маҳорати муайянро талаб мекунад, пешниҳод гардидааст. Асоси салоҳиятро таҷриба ташкил медиҳад, яъне хонанда то кадом андоза ин ё он амалро дуруст иҷро карда метавонад. Дар раванди таълим ба хонанда имконияти таҷриба кардан (машқи зиёд то ҳосил шудани таҷриба) фароҳам оварда мешавад ва маҳз чунин раванд **муносибати босалоҳият ба таълим** фаҳмида мешавад.

Ҳамин тариқ, муносибати босалоҳият ба таълим ҳосил кардани таҷрибаро дар раванди амалҳои маърифатӣ (таълимӣ), ташаккул додани муносибатҳои иҷтимоӣ (тарбия) ва дар амал татбиқ кардани донишҳои асосӣ (фан)-ро дар назар дорад. Салоҳият ҳамчун натиҷаи таълиму тарбия, ки дар шакли таҷриба (иҷрои амал дар сатҳи маҳорат) зоҳир мегардад, фаҳмида мешавад.

Барои беҳтар дарк кардани ин нукта чанд намуна меорем:

Намунаи 1: *Мазмуни матнҳои гуногуни ношиноси нисбатан калонҳаҷм (то 400 калима)-ро, ки 7-8 калимаи нав доранд, дарк карда, мавзӯ ва фикри асосии онро муайян мекунад (Забони модарӣ. Синфи 4. Хондан);*

Намунаи 2: *Маҷмӯи ченакҳои дарозӣ, масса, вақт, арзиш, суръат ва масофаро ҳисоб карда метавонад (Математика. Синфи 4.);*

Намунаи 3: *Хатарҳои атрофро муайян карда, роҳҳои одии наст кардани хатарҳоро шарҳ медиҳад (Табиатишиносӣ. Синфи 3).*

Тавре ки маълум аст, вазифаи ҳар як фанни таълимӣ дар баробари инкишоф ва рушди системаи

- метод ва намудҳои ташкили дарси эҷодӣ бояд характери таҳқиқотии фаъолиятро таъмин кунанд;

- мавҷуд набудани нақшаи қатъӣ (қолабӣ)-и фаъолият ва мусоидат ба эҷодкорӣ бо истифода аз роҳҳои гуногун;

- таъмини муносибати хайрхоҳона ва пазируфтани андешаҳои гуногун дар раванди дарс;

- худмуаррифӣ ва ҳимояи натиҷаҳои фаъолияти эҷодӣ (натиҷаи амал) аз ҷониби ҳуди хонандагон;

- таъмини имконияти интиҳоби роҳҳои гуногуни азхудкунии донишҳои нав.

Зинаи 4. Интиҳоби метод ва шакли таълим. Хеле муҳим аст донем, ки бо истифода аз кадом нави фаъолиятҳои таълимӣ-амалӣ дониш ба намуди фаъолият табдил меёбад.

Дар охир омӯзгор барои санҷиши сатҳи ташаккул ва рушди босалоҳиятӣ, тарзи таҳлил ва роҳҳои ислоҳкунӣ ченакҳои ташхисӣ (ибтидоӣ, мобайнӣ, ҷамъбасти) и муносибро интиҳоб менамояд.

Муносибати босалоҳият дар таълим ба даст овардани натиҷаҳои зеринро таъмин мекунад:

- ба ҳам мувофиқат намудани мақсадҳои таълимии омӯзгорон ва хонандагон, ки ба афзоиши пайдарпайии мустақилияти хонандагон мусоидат мекунад;

- хонандагонро ба таҳсили минбаъда (дар зинаҳои болоӣ) ҷиддан, аммо ба таври ихтиёрӣ омода месозад;

- хонандагон ба ҳаёти воқеӣ (пайдо кардани ҷойи шоистаи худ дар ҷомеа) омода мегарданд;

- ҳавасмандии хонандагон ба таҳсил ва азхуд кардани донишу маҳоратҳо бамаротиб меафзояд;

Зинаи 2. Тарҳезӣ намудани лоиҳа ва шарҳи босалоҳияти он. Ин марҳила қисматҳои зеринро дар бар мегирад:

1. Чудо намудани мундариҷаи машғулияти таълимӣ ба қисматҳои таркибии босалоҳиятӣ:

- *назариявӣ*: мафҳум, раванд, формула, факту далелҳо ва ғайра;

- *таҷрибавӣ*: малака ва маҳоратҳое, ки дар раванди омӯзиши мавзӯи мазкур ташаккул дода мешаванд, истифодаи амалӣ ва ғаврии дониш дар вазъиятҳои мушаххас;

- *тарбиявӣ*: арзишҳои маънавӣ ва баҳодихӣ, ки дар асоси маводи мавзӯи мазкур ташаккул додани онҳо имконпазир аст.

2. Ба ҳам алоқаманд намудани давраҳои рушди муносибати босалоҳият (робитаи дохилии қисматҳои мундариҷаи таълим);

1. Таҳия, тартиб ва пешгӯии натиҷаҳои истифодаи шаклу намудҳои давраҳо, ки дар раванди онҳо босалоҳиятӣ ташаккул дода мешавад.

Зинаи 3. Интихоби шакли ташкили фаъолияти таълимӣ-азҳудкунӣ. Муносибати босалоҳият ба ташкили фаъолияти таълимӣ-азҳудкунӣ тавассути моделикунонии вазъиятҳои гуногуни фаъолияти хонанда амалӣ карда мешавад. Дар асоси он бартарият ба дарси эҷодӣ дода мешавад, ки асоси онро фаъолияти натиҷабахш ташкил медиҳад, яъне ба даст овардани натиҷаи моҳияти асосии ин фаъолият аст. Вобаста ба ин чунин нишондиҳандаҳои муҳимми дарси эҷодиро қайд кардан мумкин аст:

дониш, малака ва маҳорати фанӣ инчунин ташаккул додани малакаву маҳоратҳои умумифанӣ, фарофанӣ (берун аз фан) низ мебошад. Масалан, ҳангоми таълими мавзӯи мушаххас аз фанни математика, биология ё адабиёт мо дар хонандагон малакаҳои инкишоф медиҳем, ки ба масъалаҳои одоби муошират, муносибат, инсондӯстӣ ё тарзи рафтор дар лаҳзаҳои алоҳидаи ҳаёт ва фаъолият равона шудаанд. Пас, дар ташаккули салоҳиятнокии хонанда, муносибати босалоҳият дар таълим ба зинаи аввал бароварда мешавад. Дар раванди таълими ҳар як фан, албатта, рушди салоҳиятҳои хоси фанӣ, умумифанӣ (робитаи фанҳои ба ҳам наздик) ва салоҳиятҳои фарофанӣ дар назар дошта мешавад. Дар баъзе манбаъҳои иттилоотӣ тақмили силсилаи салоҳиятҳои дигар низ нишон дода мешаванд. Масалан, дар баробари ташаккули салоҳиятҳои фанӣ муҳаққикон ба ташаккули салоҳиятҳои иртиботӣ (коммуникативӣ), салоҳиятҳои фарҳангӣ ва ғайра низ тавачҷуҳ намуданро тавсия додаанд.

Дар зер намунаҳои асосии гурӯҳи салоҳиятҳои умумифанӣ шарҳ дода мешаванд.

Салоҳиятҳои маърифатӣ-таҳлилий:

– истифодаи дониш, таҷриба ва ақидаҳо дар вазъияти нави таълимӣ;

– таҳлили алоқа ва муносибати мутақобилаи ақидаҳо, таҷрибаҳо ё маводи табиӣ ва сунъӣ;

– дарки таркибҳои кулҳо аз ҷузъҳо;

– таҳлили шароити мушаххаси таъсири ҷузъҳо ба бунёди чизи том;

– таҳлили қоида, ақида, вазъият ва таҷрибаҳо бо назардошти ибрази нуқтаи назар, ақидаҳои назариявӣ ва фаҳмишҳои гуногун.

Салоҳиятҳои маърифатӣ-эҷодӣ:

– зоҳир намудани ҳавасмандӣ, шавқу завқ ба падидаҳои ҷаҳонӣ, таҷриба, маводи нав ва ҳодисаву воқеаҳои ғайримуқаррарӣ ва мураккаб;

– озмоиши идеяҳо, фарзияҳо ва пешниҳодоти нав;

– таҳқиқи системаҳо ва масъалаҳои мураккаб тавассути муносибатҳои гуногун (тарҳсозӣ, таҳқиқ, таркиб);

– сохтан ё бозсозии ашё, таркиб, муносибат ва идеяҳо тавассути тағйир додан, ҳамгиро кардан ва ё ҷудо кардан ба ҷузъҳо.

Салоҳиятҳои маърифатӣ-таҳқиқӣ:

– таҳлил ва баҳодиҳӣ ба ашё, ҳодисаҳо, таҷрибаҳо, ақидаҳо, назарияҳо, вазъиятҳо ва падидаҳои дигар;

– муайян намудани тафовути мутақобилаи омилҳо, идеяҳо, назарҳо ва бартариҳо;

– истифодаи ченакҳои гуногун барои арзёбии ақидаҳо, ҳодисаҳо, далелҳо, сабабҳо ва амалҳо;

– истифода, арзёбӣ ва таҳқиқи стратегияҳои зехнии гуногун ба мақсади ҳалли масъалаҳо (проблемаҳо) ва қабули қарорҳо;

– таҳлили омилҳои таъсиррасон ба ақида ва қобилиятҳои фикрии одамон.

Салоҳиятҳои худшиносӣ ва мустақилият:

– дарк, кадр ва ҳифз кардани худ;

– таъсири шинохти фарҳанг, забон, қоидаву таҷрибаҳо ба худшиносӣ, арзишҳо ва рафтор;

назариявӣ равона шудааст. Таҷрибаи азухудшудаи фаъолият ҳамчун натиҷаи асосии таълим пазируфта мешавад. Таҷрибаи ҳаётӣ ба таври муназзам (қадам ба қадам) ташаккул дода мешавад. Дар раванди ташаккули салоҳиятҳо ҳаҷми маводи дидактикии азхудшуда (таълим) баҳогузорӣ карда намешавад, балки қобилияти истифодаи он дар лаҳзаҳои гуногун аз ҷониби хонанда муҳим шуморида мешавад. Муассисаи таҳсилоти умумӣ бояд хонандаро ба ҳалли проблемаҳои ҳаётӣ омода созад ва, дар навбати худ, хонанда дар бартарафсозии мушкilotи ҳеш ба мустақилияти комил таъҷиб намояд. Аз ин рӯ, шакл ва усулҳои таълим бояд ҳамчун воситаҳои мустақил барои ноил гардидан ба ҳадафҳои муайяни педагогӣ истифода бурда шаванд.

Дар раванди тарҳрезии нақшаҳои дарс интихоби шаклу усулҳои таълим хеле муҳим аст: супоришҳо бояд на танҳо характери таълимӣ, балки шарҳӣ-ҳаётӣ дошта бошанд ва хонандагон низ бояд донанд, ки барои чӣ супоришҳои мазкурро иҷро мекунанд. Ин навъи супоришҳо нисбат ба шаклҳои супоришҳои таълими анъанавӣ – суҳбати одии омӯзгор, суҳбати характери ахборидошта, иҷрои супоришҳои якрангу якнавохт аз рӯи китоби дарсӣ ва ғайра афзалият пайдо мекунанд.

Сохтори дарсҳои таълимӣ дар раванди муносибати босалоҳият дар таълим метавонад аз 4 зинаи зерин иборат бошад:

Зинаи 1. Муайян намудани мақсад. Мавқеи машғулияти таълимӣ муайян карда мешавад, мақсад ва вазифаҳои асосӣ муқаррар карда мешаванд.

	имконияти тағйир додани мавзӯҳои барномаро надоранд (онро ВМИ ҚТ тасдиқ кардааст).	мекунад. Омӯзгорон имконияти иваз кардани мавзӯ ва мундариҷаро доранд.
Маводи таълим	Маводи асосии таълим китоби дарсӣ шинохта мешавад.	Сарчашмаҳои гуногун ҳамчун маводи таълим истифода мешаванд: китобҳои дарсӣ, бадеӣ, луғатҳои гуногун, донишномаҳо, рӯзномаву маҷаллаҳо, маводи интернет, таҷрибаи хонанда ва ғайра.
Фаъолияти омӯзгор дар раванди таълим	Дониш дар асоси барнома ва китобҳои дарсӣ. Назорати раванди азхудкунии донишҳо.	Роҳнамоии хонандагон. Намойиш додани малака ва маҳорат. Мушоҳидаи дараҷаи азхудкунии дониш, малака ва маҳорат. Расонидани ёрӣ дар марҳилаҳои гуногуни ташаккули салоҳиятҳо.
Фаъолияти маърифатии хонанда	Аз худ кардани донишҳои пешниҳодшуда, бозгӯии маълумот ва ахбори пешниҳодшуда.	Таҳқиқи таҳлили ахбору маълумоти пешниҳодшуда, иштирок дар таҳлилу баррасии масъалаҳо, иштироки фаъл, гузаронидани таҷрибаҳо ва амсоли он.

Тавре ки аз ин таҳлили муқоисавӣ бармеояд, муносибати нав дар таълим (муносибати босалоҳият дар таълим), пеш аз ҳама, азхудкунии таҷрибаи ҳалли масъалаҳои ҳаётиро дар назар дорад, дар сурате ки таълими анъанавӣ бештар ба омӯхтани донишҳои

– ташаккули малака, фаҳмиш ва эътимоди интиҳоби роҳҳои заминагузор ба рушди саломатӣ, рафтори шоиста ва худшиносии мусбат;

– таҳлили таъсири оила, ҷомеа ва мавқеи иҷтимоӣ ба ташаккули шахсият;

– намоиш додани боварӣ ба худ, худидоракунии ва қобилияти муташаккилона амал кардан;

– ташаккули эътимоднокии шахсӣ ва қобилияти худҳифзкунии.

Дарк, қадр ва ҳифз кардани дигарон:

– равшанфикр будан;

– омӯхтани одамон, фарҳангҳои гуногун ва таъмини эҳтироми онҳо;

– шиноختан ва қадр кардани арзишҳо ва фаҳмишҳои гуногуни одамон ва тафовути ақидаҳои онҳо аз ҳамдигар;

– қадр кардани қобилият ва шавқу завқи шахсиятҳо ва таъсири мусбати онҳо ба рушди ҷомеа;

– тарғиби некуаҳволии атрофиён.

Дарк ва қадр кардани истиклолият ва устувории иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва муҳити зист:

– таҳқиқи таъсири падидаҳои ҷаҳонӣ ба фаҳмиши мустақилият дар ҳаёти иҷтимоӣ ва табиии шахс;

– таҳқиқи вобастагии рушди устувор ба ҳамкориҳои самаранок ва ҳаматарафаи омилҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва экологӣ;

– таҳлили ақида, интиҳоб, рафтори шахс ва роҳҳои таъсиррасонии онҳо ба ашъи зинда ва ғайризинда;

– натиҷагирии чашмдошти амалҳои шахс ё гурӯҳи одамон ва таъсири он ба рушди устувор;

– нишон додани эътимоднокии рафтори мусбӣат ба таҳкими некуахволии чомеа, муҳити зист ва иқтисодиёт (маҳаллӣ, миллӣ ва ҷаҳонӣ).

Ташаккули саводноқӣ:

– ташаккули дониш вобаста ба самтҳои гуногуни саводноқӣ;

– пазируфтани зарурати донишҳои гуногун дар ҳаёти ҳаррӯза;

– дарки моҳияти маводи таълим тавассути калима, тасвир, рақам, овоз, ҳаракат ва дигар нишондиҳандаҳои гуногун ва шарҳ додани онҳо;

– таҳқиқи муносибати мутақобилаи саводноқӣ ва дониш, фарҳанг, арзишҳо;

– арзёбии ақидаҳо ва ахбор аз сарчашмаҳои гуногун дарёфтшуда (одамон, манбаъҳои маълумот ва дигар маъхазҳои табиӣ ва сунъӣ);

– дастрасӣ ва истифодаи технологияҳои гуногун дар таҳқиқи ақидаҳо ва афзун намудани дониш дар соҳаҳои гуногуни таълим.

Таҳқиқ ва таҳлили надидаҳои олам тавассути соҳаҳои гуногуни дониш:

- ҷустуҷӯ, дарки ақида ва тачрибаҳо тавассути истифодаи стратегия, восита, захираҳо ва технологияҳои гуногун;

- интиҳоб ва арзёбии сарчашмаҳо ва воситаҳои иттилоотӣ барои иҷрои вазифаи мушаххас;

- истифодаи воситаҳои гуногуни савод бо мақсади таҳлилу таркиби ақидаҳо ва шарҳу тафсири онҳо;

- таҳлили маълумоти сифатӣ ва миқдории хаттӣ, шунавоӣ ва биноӣ, ки аз сарчашмаҳои гуногуни иттилоотӣ ба даст омадаанд;

Ҷадвали 2.

Ҷадвали муқоисавии низоми таълими анъанавӣ ва муносибати босалоҳият ба таълим

Мақсадҳои таълим	Таълими анъанавӣ	Муносибати босалоҳият дар таълим
	Донишдихӣ / азхудкунии маҷмӯи донишҳои назариявӣ роҷеъ ба мундариҷаи таълим, асосан, ташкилдихандаи маҷмӯи дониш, малака ва маҳоратҳо (ДММ) аст.	Равона сохтани диққати хонанда ба ҷиҳатҳои амалии мундариҷаи таълим таъминкунандаи фаъолияти муваффақона дар ҳаёт аст.
Формулаи асосии натиҷаҳои таълим	Чиро медонам?	Қадам амалро иҷро карда метавонам?
Хусусияти асосии раванди таълим	Тазаккурӣ (репродуктивӣ)	Сермаҳсулӣ
Омили пешбарандаи раванди таълим	Назорат	Машқи амалӣ ва корҳои мустақилона
Хусусиятҳои раванди арзёбӣ	Усулҳои оморӣ арзёбии натиҷаҳои таълим	Баҳодиҳии умумӣ ба натиҷаҳои таълим (масалан, портфолиои дастовардҳои таълимии хонанда)
Барномаҳои таълим	Тартиби муайяни азхудкунии донишхоро фаро мегирад. Омӯзгорон	Мавзӯ ва мундариҷаи таълим барои ташаккули салоҳиятҳо ҳамчун восита хизмат

Дар муносибати босалоҳият дар таълим, аввал намунаи натиҷаи таълим (малака) таҳлилу баррасӣ мегардад. Сипас ба хонандагон имконияти мустақилона (ё бо роҳнамоии омӯзгор) иҷро кардани машқҳои амалӣ барои такмили малака дода мешавад. Дар раванди омӯзиш ва такмили малакаву маҳорат хонанда сифати натиҷаи кори иҷрокардаашро арзёбӣ ва таҳлил мекунад. Хатоҳои худро муайян мекунад, сабабҳои содир кардани онҳоро мустақилона, бо ёрии ҳамсинфон ё омӯзгор дақиқ менамояд ва қорашро дар асоси нишондиҳандаҳо такмил медиҳад.

Чӣ тавре ки қайд намудем, раванди таълим дар низоми муносибати босалоҳият дар таълим мураккаб буда, вақт ва неруи бештарро аз хонанда тақозо мекунад. Раванди муносибати босалоҳият дар таълим ба таълими касбии дарозмуддат, аз ҷумла, такмили маҳорати дӯзандагӣ, рассомӣ, кандакорӣ, кулолгарӣ, ошпазӣ, сартарошӣ, меъморӣ ва амсоли инҳо тавбаам аст.

Муносибати босалоҳият дар таълим аз таълими анъанавӣ тибқи нишондиҳандаҳои гуногуни чараёни таълиму тарбия, аз ҷумла, мақсади таълим, натиҷаҳои таълим, раванди таълим ва омилҳои пешбарандаи он, хусусиятҳои арзёбӣ, барномаҳо ва маводи таълим, фаъолияти омӯзгору хонанда дар чараёни таълим низ тафовути ҷиддӣ дорад. Онро дар ҷадвали зерин нишон додан мумкин аст:

- истифодаи ақидаҳо ва технологияҳо ба мақсади эҷоди чизи нав.

Баёни мундариҷаи маводи таълим ва интиқоли маънӣ тавассути воситаҳои гуногуни савод:

– баёни андеша, таҷриба, ҳисоб ва муошират тавассути маводи таълим, стратегия ва технологияҳои гуногун;

– муоширати самаранок тавассути воситаҳои гуногуни саводомӯзӣ;

– ташаккули малакаҳои мушаххаси фанҳои алоҳида тавассути истифодаи воситаҳои забонӣ, андеша ва равандҳои мусоидаткунанда;

– пешниҳоди андеша, таҷрибаҳои ҳосилшуда ва ахбори фарогир, осонфаҳм ва барои дигарон муфид;

– интиҳоб ва истифодаи технологияи мувофиқ барои таъмини муоширати самаранок ва боадабона.

Ташаккули масъулиятишиносии иҷтимоӣ (истифодаи қоидаҳои ахлоқӣ):

– таҳлили таъсири амалиёти чашмдошти шахс ба муҳит дар вазъиятҳои мушаххас;

– ба эътибор гирифтани таъсири амалиёт дар вазъият ва шароитҳои гуногун;

– риояи муназзами арзишҳои асосии ахлоқӣ;

– намоиши мавқеи усулӣ (принсипиалӣ) дар раванди ҳалли масъалаҳои ахлоқӣ (“эҳтироми ҳар як шахс”);

– таҳқиқи роҳҳои истифодаи арзиш, фикрҳои шахсонӣ алоҳида ва ҳалқиятҳо барои таҳким ва нигоҳдошти ахлоқи амида.

Иштирок дар муҳокима ва муколамаҳо:

– нигоҳдошти тавозуни суҳангӯӣ, гӯшкунӣ ва посухгӯӣ;

– таъмини имконият барои сахмгузорию ҳар як шахс;

– пешниҳоди фикрҳои гуногун, боэътимод ва созанда;

– истифодаи омилҳои ҳамдигарфаҳмӣ барои расидан ба фикри ягона дар масъалаҳои матраҳшаванда;

– зоҳир намудани эҳтиром ҳангоми муҳокима ва дигар фаъолиятҳои дастҷамъона.

Иҷрои вазифаҳои ҷамъиятӣ:

- зоҳир намудани эҳтиром ва эътимоднокӣ ба таъмини ҳуқуқҳои инсон, ҳуқуқҳои аҳдномавӣ ва устувории муҳит;

- сахмгузорӣ дар ташаккули муҳити созгор ва ҳалли муҳолифатҳо дар синф, мактаб, оила ва ҷомеа;

- ба эътиборгирии қобилияти инсон ҳангоми гуфтугӯ, расонидани ёрӣ, иҷрои дархост, риояи мустақилият;

- ноил гардидани хонандагон ба ҳадафҳои ҳеш тавассути ёрии мутақобила;

- таъмини масъулияти бартарафсозии муносибатҳои ғаразнок ва ноодилона нисбат ба худ ва дигарон.

Хусусиятҳои фарқкунандаи муносибати

босалоҳият ба таълим

Барои дарки моҳият ва таъмини татбиқи муносибати босалоҳият дар таълим хеле муҳим аст, ки хусусиятҳои таълими анъанавӣ ва босалоҳиятро таҳлил намуда, ба тафовутҳои асосии онҳо пай барем. Бо ин мақсад хусусиятҳои хоси таълими анъанавӣ ва босалоҳиятро бо ҳам муқоиса мекунем.

Ташаккули ин салоҳият тақозо мекунад, ки хонанда сохтори матн (мақтуб, ҳикоя, гузориш, мақола ва амсоли он), сарфу наҳви забони тоҷикӣ, услуби баёнро бояд хуб донад ва маҳорати худро тавассути иҷрои машқҳо оид ба шакли намудҳои гуногуни матнҳо ташаккул диҳад. Хонанда дар тартиб додани матнҳо бештар машқ кунад, мустақилона матнҳои зиёд нависад, онҳоро арзёбӣ кунад ва таҳриру такмил диҳад.

Албатта, такмил додани салоҳиятҳо вақти тӯлониро дар бар мегирад. Гузашта аз он, хонандагон қобилиятҳои гуногун доранд ва раванди ташаккули салоҳиятҳо ва муҳлати рушди он ба неруи зеҳнии онҳо низ вобастагӣ дорад. Салоҳиятҳо дар муҳлати андак рушд додан аз имкон берун аст. Аз ин рӯ дар раванди муносибати босалоҳият дар таълим ба интиҳоби шакли усул, воситаҳои таълим, самаранокии истифодаи онҳо тавачҷуҳи хоса зоҳир карда мешавад ва муносибат ба раванди дарс ва интиҳоби маводи таълим низ комилан ҷиддӣ мешавад.

Яъне, ба таври умум, дониши муайян аз сарчашмаҳои аниқ (санчидашуда, илман асоснок) тавассути омӯзгор ва китоби дарсӣ ба хонандагон пешниҳод мешавад. Роҳҳои пешниҳоди дониш (вобаста ба эҷодкорӣ ва таҷрибаи омӯзгор) гуногун буда метавонанд. Хонандагон вобаста ба мақсад дониши мушаххасро аз худ мекунад ва онро бозгӯӣ мекунад (ё дар асоси намунаи пешниҳодшуда амалро иҷро мекунад). Натиҷаи таълим тавассути ҳаҷм, сифати ҷавоб ва дурустии иҷрои онҳо аз рӯи намунаи мисолу масъалаҳои додашуда арзёбӣ карда мешавад.

Вақти зарурӣ барои рушди салоҳиятҳо. Ба хонандагон барои рушди салоҳиятҳои хондану навиштан, ҳалли мисолу масъала вақти хеле зиёд лозим аст. Агар раванди таълим ба фосолаҳои хеле кӯтоҳ чудо карда шавад, ба натиҷаҳои самарабахши таълим ноил гардидан душвор мегардад. Барои самаранок гардонидани раванди азхудкунӣ, такмили малака ва маҳоратҳои навиштану хондан, дарки маънӣ, ғанӣ гардонидани захираи луғавии хонандагон ду-се соати таълимии пайдархам дар як рӯз ҳам камӣ мекунад. Албатта, барои мунтазам такмил додани салоҳиятҳо маъмурияти муассиса, дар навбати аввал, бояд қадвали дарсхоро ба таври самаранок тартиб диҳад. Ин нукта дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот ва, пеш аз ҳама, дар зинаи таҳсилоти ибтидоӣ хеле муҳим аст.

Арзёбӣ намудани фаъолият. Омӯзгорону хонандагон (якҷоя) меёрҳо ё нишондиҳандаҳои арзёбиро интихоб ва тарҳрезӣ менамоянд, то ки хонандагон имконияти кори худро назорат кардан пайдо кунанд ва дар раванди арзёбӣ бевосита ва фаъолона иштирок намоянд.

Ҳамаи ин андешаҳо гувоҳи онанд, ки дар муқоиса бо таълими анъанавӣ, ки хусусияти тазаккурӣ дорад, низоми нав иҷрои амалҳои гуногундараҷа ва давомнокии доманадорро тақозо мекунад. Ин нуктаро ба таври намуна дар доираи як салоҳият чунин шарҳ додан мумкин аст:

Салоҳият: “Хонанда андеша (ақида)-ҳои худ ва дигаронро дар ифодаи мақсадҳои гуногун тавассути матнҳои калонҳаҷми дорои сохтор ва услуби гуногун менависад”.

А) Хусусиятҳои хоси таълими анъанавӣ:

- сохтори дарс ва тақсимоли вақт ба таври устувор муқаррар карда мешавад ва дар раванди таълим тавачҷуҳи асосӣ бештар ба гирифтани дониши назариявӣ (донистан) нигаронида мешавад;

- интихоби мавзӯҳо маҳдуд ва таълими он, асосан, дар доираи вақти ба ҳар як қисмати дарс муайяншуда амалӣ мегардад (омӯзгор бояд онро ҳатман риоя кунад);

- илм (асосҳои мундариҷаи таҳсилот) ҳамчун маҷмӯи далелҳо, мафҳумҳо ва қоидаҳо баррасӣ мегардад;

- омӯзиши асосҳои илм ҳадафҳои асосӣ ва худкифоякунандаи раванди таълим маҳсуб меёбад;

- омӯзгор саволҳои маъмулӣ (чӣ?, барои чӣ?) мегузорад ва ҳамроҳ бо хонандагони синф ба онҳо посух медиҳад;

- шакл ва усулҳои таълим ба мундариҷаи таълим вобаста (тобеъ) кунонда мешаванд;

- истифодаи дониш ва маҳорат вобаста ба лаҳзаҳои дарс (дар доираи вақт) маҳдуд карда мешавад (пурсиши вазифаи хонагӣ, баёни мавзӯи нав, мустақамкунӣ, кори мустақилона);

- таҷрибаи ҳаётии хонанда берун аз раванди таълим ташаққул меёбад;

- муассисаи таълимӣ хонандаро аз ҳалли проблемаҳои мураккаби ҳаётӣ дур ва ба соҳаи дарки донишҳои назариявӣ наздик менамояд;

- дар раванди таълими мазкур хонандагон бештар ба бой гардонидани хотираи хеш тавачҷуҳ менамоянд.

Б) Муносибати босалоҳият ба таълим ва хусусиятҳои он:

- илм (асоси мундариҷаи таълим) ҳамчун маҷмӯи таҷрибаи умумиинсонӣ дар ҳалли мушкилот пазируфта мешавад;

- омӯзиши асосҳои илм ҳамчун воситаи принципҳои тафаккури илмӣ арзёбӣ мешавад;

- дарёфт намудани ҷавоб ба саволҳои омӯзгор «барои чӣ?» ва «чӣ тавр?» дар ҳамкорӣ бо хонандагон сурат мегирад;

- шакл ва усулҳои фаъолияти таълимӣ ҳамчун воситаҳои мустақилона расидан ба ҳадафҳои педагогии муайян (масалан, корҳои гурӯҳӣ барои ташаккули салоҳиятҳои кор дар ҳамкорӣ) истифода мешаванд;

- дониш ва маҳорат дар вазъиятҳои мушаххаси ҳаётӣ (ё наздик ба онҳо) истифода мешавад;

- натиҷаҳои асосии таълим ҳамчун таҷрибаи даркшудаи фаъолият арзёбӣ мешавад;

- ташаккули таҷрибаи ҳаётӣ дар доираи раванди таълим ҳамчун омилҳои арзишманд ба эътибор гирифта мешавад;

- таҷрибаи ҳалли масъалаҳои ҳаётӣ ба даст меояд;

- қобилияти истифодаи таҷрибаи гирдовари мафҳумҳои дидактикӣ ташаккул ва рушд меёбад.

Ҳамзамон қайд намудан зарур аст, ки салоҳият таълим дода намешавад, он дар натиҷаи азхудкунии дониш ва татбиқи амалии он ташаккул меёбад.

Ҳамин тариқ, муносибати босалоҳият равандест, ки дар ҷараёни он дониш, малакаҳои ҳаётан муҳим ташаккул дода шуда, тарзу роҳҳои дар ҳаёт истифода бурдани онҳо рушд дода мешавад.

Муносибати босалоҳият дар таълим муносибати хонандаро ба таҳсил, нақши омӯзгорро дар раванди таълим, муносибати омӯзгору хонандагон, хонандагону маводи таълимро муайян мекунад. Дониш ва салоҳияти татбиқ кардани ин хусусиятҳо ба омӯзгор

Муаррифӣ (намоиш)-и супориш. Омӯзгорон малака ва стратегияҳои хондану навиштан, ҳалли мисолу масъалаҳо ва дигар малакаҳоро ҳамчун намунаи натиҷаи беҳтарин намоиш медиҳанд ва хонандагон бодикқат онро мушоҳида карда, тарзи дурусти муаррифии онро аз худ мекунанд.

Пешрафти муваффақона. Хонандагон барои таҳқиқи мавзӯ, пешниҳоди ақида (фарзияҳо) ҳавасманд гардонида мешаванд.

Дастурдихӣ (супоришдихӣ, таълимдихӣ). Омӯзгорон тавассути дарсҳои намунавӣ малакаву маҳорат ва тартибу стратегияҳои хондану навиштан, ҳалли мисолу масъалаҳоро ба хонандагон меомӯзонанд.

Аксуламал. Хонандагон муносибати шахсии худро нисбат ба мазмуни ҳикоя пешгӯӣ мекунанд, савол медиҳанд ва дараҷаи дарки матнро тавассути варақаҳои таҳлилӣ такмил дода, дар муҳокима ва таҳлили умумии мазмуни маводи таълим иштирок мекунанд. Ҳангоми навиштани ҷавобҳо дастхатҳоро ба ҳамгурӯҳон барои тавсия пешниҳод мекунанд ва натиҷаи корро ба аҳли синф муаррифӣ менамоянд.

Интиҳоби маводи таълим. Хонандагон, одатан, барои хондан ва навиштан дар доираи меъёрҳои аз тарафи омӯзгорон муайяншуда имконияти интиҳоби матн (китоб)-ро доранд. Вақте ки ба хонандагон имконияти интиҳоби маводи таълим дода мешавад, шавқу завқи онҳо ба хондану навиштан ва иҷрои фаъолиятҳои дигари таълимӣ ба маротиб меафзояд. Онҳо таҷрибаи маърифатии бадастовардаро кадр мекунанд.

дониш асосёфта тартиби мантиқӣ, пайдарҳамии мавзӯҳо риоя шаванд ҳам, раванд ва натиҷаҳои таълим ба қисмҳои хурд ва дар доираи вақт маҳдуд карда шудаанд. Дар мавриди рушди муносибати босалоҳият дар таълим қолаби ниҳой (натиҷаи ниҳой) дар шакли пурра нишон дода мешавад, ки он ҳамчун натиҷаи амалии дониш, малака ва маҳорат арзёбӣ мегардад.

Дар адабиёти методӣ асосан даҳ хусусияти асосии зерини муносибати босалоҳият ба таълим муайян шудааст:

Масъулиятшиносии баланд. Хонандагон дар раванди таълим дар донишомӯзӣ ва рафтору одоби масъулияти баланди сахмгузори намоиш медиханд. Онҳо худро шахси арзанда ва аъзои комили аҳли синф муаррифӣ менамоянд.

Истифодаи имкониятҳо. Хонандагон имконияти мақсаднок ва мушаххас хондан, навиштан, ҳисоб кардан ва фаъолиятҳои дигари таълимиро иҷро намудандоранд. Онҳо одатан аз китобҳои дарсӣ, варақаҳои тақсимоӣ, мисолҳои муайян истифода мекунанд.

Машғулиятҳои амалӣ. Хонандагон ҳавасмандии худро дар омӯзиш ва фаъолиятҳои таълимие, ки ба хондан, навиштан ва ҳисоб кардану сохтан нигаронида шудаанд, тавассути фаъолияти мақсаднок намоиш медиханд.

Фароҳам овардани имкониятҳо. Баъзан ба хонандагон имконияти хондан, навиштан, таҳлил кардан ва таҳияи кори лоиҳавӣ аз рӯи китобҳои бадеӣ фароҳам оварда мешавад ва онҳо аз он истифода мекунанд.

имкон медихад, ки сатҳи зарурии азхудкунии малака ва рушди салоҳиятҳои хонандаро таъмин сохта, барои ташаккули шахсияти масъулиятнок, ботарбия ва маърифатнок заминаи мусоид фароҳам орад.

Салоҳият маҳорати татбиқи маводи назариявии омӯхташуда дар ҳаёт буда, натиҷаи амалии таълим арзёбӣ мегардад. Воқеан, навсозии мазмуни таҳсилоти умумӣ дар асоси гузариш аз тамсила (модел)-и донишандӯзӣ ба тамсила (модел)-и рушди босалоҳиятӣ сурат мегирад.

Дар ҷомеаи муосир хатмкунандаи комил хонандаест, ки ба ҳаёт бо таҷрибаи муайяни иҷтимоӣ, маънавӣ ва шахсӣ ворид мегардад ва дорои қобилияту неруи ҳалли вазъиятҳои ахлоқӣ, шаҳрвандӣ, экологӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ, маърифатӣ ва ғайра мебошад. Табиист, ки дар чунин шароит омода намудани хонандагон ба ҳаёт ба маротиб душвор мегардад, зеро таълим дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ дар шароити кунунӣ аксаран ба азхудкунии донишҳои фанӣ (назария) нигаронида шуда, мазмун ва мундариҷаи таълим ба ҳаёти воқеӣ алоқамандии кам дорад ё ба он тамоман алоқаманд нагардидааст. Яъне, дар интиҳоби мавзӯҳо ниёз ва эҳтиётот, шароит ва воқеияти ҳаёти имрӯзаи хонанда қариб ба эътибор гирифта нашудааст.

Муҳаққиқону коршиносон боисрор қайд менамоянд, ки мазмуни таҳсилот дар он сурат ба талаботи замони ҷавобгӯ буда метавонад, ки он на танҳо ба азхудкунии дониши назариявӣ (ки он ҳам муҳим аст), балки дар баробари он ба ташаккули қобилияту неруи ҳалли мушкилоти ҳаётӣ, таҷрибаи мукаммали

масъалаҳои ҳаёти, иҷрои нақшҳои иҷтимоӣ ва ташаккули салоҳиятҳои амалӣ нигаронида шуда бошад. Маҳз ба ҳамин хотир яке аз роҳҳои дигаргунсозӣ ва такмили таълими мактабӣ бо назардошти талаботи ҷомеаи муосир рушди салоҳиятнокии хонандагон дар раванди таълим ба ҳисоб меравад, ки татбиқи он на танҳо ба афзудани дониш, малака ва маҳорат, балки ба рушди салоҳиятҳои иҷтимоӣю шахсии хонанда мусоидат менамояд (В.А. Байденко, О.Л. Жук, И.А. Зимняя, В.В. Сериков, Ю.Г. Татур, А.В. Хуторский ва диг.).

Таҳти мафҳуми салоҳиятҳои иҷтимоӣ-шахсӣ, ба фикри олимон, маҷмӯи дониш, малака ва таҷрибаи хонанда фаҳмида мешавад, ки омили таъминкунандаи фаъолияти натиҷабахши толибилм ва ҳалли масъалаҳои фанӣ ва таълимӣ-иҷтимоӣ мебошад.

Қобилияти ҳаматарафаи хатмкунандаи муассисаи таҳсилоти умумӣ барои ташаккули салоҳиятҳои таълимӣ ва иҷтимоӣ-шахсӣ дар раванди ҳалли мушкилоти гуногуни шахсӣ ва касбӣ салоҳиятҳои иҷтимоӣ-шахсӣ номида мешавад. Устувории рушди салоҳиятҳои иҷтимоӣ - шахсии хонандагон тавассути ташаккули салоҳиятҳои арзишӣ- музунӣ, ҳавасмандӣ, отифӣ-қавииродагии шахсият дар раванди ягонагии чараёни таълим ва тарбия, алоқаи байнифаннии таълимӣ ва беруназтаълимии воситаҳои педагогӣ таъмин мегардад.

Татбиқи муносибати босалоҳият дар таълим навсозии мақсад ва натиҷаҳо, мундариҷа ва методика (технология)-и таълимро пешбинӣ менамояд. Натиҷаҳои асосии татбиқи муносибати босалоҳият дар таълим ҳамчун такмили қобилиятҳои зарурии хонандагон дар истифодаи маҷмӯи салоҳиятҳо (бо ҳавасмандӣ ва

медихад.	мехонад ва менависад.
<p>Мазмуни матни пешниҳодшударо нақл мекунад.</p> <p>Дар мавзӯҳои гуногун мувоҳиса мекунад.</p> <p>Аз рӯи расм ҳикоя тартиб медиҳад.</p> <p>Дар мавзӯи ... муқола тартиб медиҳад.</p>	<p>Қоидаҳои мушаххаси ғӯш карданро дар вазъиятҳои гуногун риоя карда, дигаронро ба риояи онҳо даъват менамояд.</p> <p>Мазмун ва мақсади асосии навҳои маъмули нутқи шифоҳӣ ба синну сол мувофиқро муайян, таҳлил ва арзёбӣ мекунад.</p> <p>Имконияти баробари ғӯш кардан ва гуфтанро дар шаклҳои гуногуни нутқи шифоҳӣ истифода мекунанд.</p> <p>Саволҳои гуногун мегузорад, дар вазъиятҳои шинос ва ношинос дастурҳои мураккаби бисёрамала медиҳад.</p> <p>Фикру мулоҳизаҳои нисбатан мураккабро бо мақсадҳои гуногун (ҳаҷман калонтар) ба таври шифоҳӣ баён мекунад.</p>

Тавре ки аз нишондиҳандаҳои ҷадвал бармеояд, унсурҳои таҳсилот, маҳсусан, донишомӯзӣ (донистан) дар таълими анъанавӣ мавқеи устувор дорад. Дар муносибати босалоҳият дар таълим дониш, малака ва маҳорат дар маҷмӯъ нишон дода мешаванд. Яъне, дониш, малака ва маҳорат (салоҳиятҳо) дар шакли ниҳой ва амалӣ пешниҳод мегарданд. Дар таълими ба

Тафовути муносибатҳои таълимиро дар ҷавдали муқоисавии натиҷаҳои онҳо мушоҳида кардан мумкин аст (нигаред ба ҷадвали 1).

Ҷадвали 1.

Таҳлили муқоисавии натиҷаҳои таълим

Муносибати анъанавӣ ба таълим	Муносибати босалоҳият дар таълим
<p>Хонанда: - қоидаи ҳиссаҳои нутқ (исм, сифат, феъл ва ғайра)-ро аз ёд меонад; - аз матн (ҷумла) калимаҳои ифодакунандаи исм, сифат, феъл ва ғайраро муайян карда метавонад; - калимаҳоро аз рӯйи хусусият (ҳиссаи нутқ) ба гурӯҳҳо ҷудо карда метавонад; - бо исмҳо ҷумла сохта метавонад; - исми хосро аз ҷинс; сифатро аз феъл; ҷумлаи содара аз ҷумлаи мураккаб фарқ мекунад.</p>	<p>Хонанда: Андеша (ақида)-ҳои худ ва дигаронро барои ифодаи мақсадҳои гуногун тавассути матнҳои гуногун менависад. Андешаи худро ҳам ба тариқи хаттӣ ва ҳам ба тариқи шифоҳӣ пешниҳод карда метавонад.</p>
<p>Матро равоӣ бурро ва бо овози баланд мекунад.</p> <p>Шеърро бурро ва ифоданок мекунад.</p> <p>Мазмуни матни хондашро нақл мекунад. Дар як дақиқа ... калима мекунад.</p> <p>Ба саволҳои матн ҷавоб</p>	<p>Унсурҳои гуногуни матро мешиносад ва истифода карда метавонад. Стратегияҳои гуногунро самаранок истифода бурда, матнҳои ношinosро мекунад.</p> <p>Барои дарки мазмуни матнҳои гуногуни ношinos усулҳои самаранокро фикриро истифода мебарад. Навъҳои гуногуни матро аз сарчашмаҳои гуногун</p>

масъулияти баланд) барои ҳалли масъалаҳои сершумор пазируфта мешавад. Агар ба математика ҳамчун фанни таълимӣ, ки дар ҳалли гурӯҳи муайяни масъалаҳои муҳимми ҳаёти ба хонандагон ёрӣ мерасонад, назар кунем, дарк мекунем, ки, воқеан, масъалаи асосӣ ва муҳим дар омӯзиши фанни мазкур на маҷмӯи донишҳо (назария), балки ташаккули маҳорати татбиқи мундариҷаи фан дар амал мебошад. Ин омил аз омӯзгор бозсозии мундариҷаи ба таҷриба нигаронидашуда ва истифодаи шакли методҳои фаъл, воситаҳои дигари таълимиро, ки дарёфти роҳҳои бартарафсозии мушкилоти зиёди иҷтимоӣ-шахсиро таъмин карда тавонад, тақозо менамояд.

Дар раванди бозсозии мазмуни таҳсилот бо назардошти талаботи муносибати рушди босалоҳиятӣ дар таълим нақши асосиро ҷанбаҳои амалӣ, байнифаннӣ ва ғайра иҷро мекунанд. Ин омил пешбинӣ менамояд:

- ба мазмуни таълим ворид соختани вазъиятҳои таълимӣ-иҷтимоии проблемавӣ.

- таъя намудан ба таҷрибаи иҷтимоӣ ва шахсии хонандагон дар ҳалли вазъиятҳои ҳаётан муҳим;

- истифодаи методикаи фаъоли таълим, пробле-магузорӣ, ба роҳ мондани фаъолияти таҳқиқотӣ, ки ворид шудани ҳар як хонандаро ба ҳалли масъалаҳои гуногун, фаъолнокии таълимӣ ва азхудкунии он таъмин месозад.

Дар интиҳоби методикаи таълим дар раванди татбиқи муносибати босалоҳият тавачҷуҳи асосӣ ба технологияи рушдбанда (шахсӣ-тамоилӣ) равона карда мешавад, ки дар асоси истифодаи шаклҳо ва методҳои фаъоли таълим, низоми проблемавӣ-модулии таълим, методҳои лоиҳавӣ- таҳқиқотӣ ба роҳ монда мешавад.

Татбиқи амалии рушди босалоҳиятӣ дар таълим метавонад тавассути ба мазмуни таълим ворид намудани масъалаҳои ба таҷриба нигаронидашуда сурат гирад. Ин гуна масъалаҳо дониши ҳамаҷониба, маҳорат ва таҷрибаи хонандагонро, ки тавассути ташкили фаъолияти мустақилонаи ҷустуҷӯӣ ва дар ҳолатҳои ғайристандартӣ (ғайриҷашмдошт) аз худ карда мешаванд, ташаккул медиҳанд.

Масалан, сифатҳои фарқкунандаи масъалаҳои ҷамъбасткунанда аз фанни математика инҳоянд:

- *аҳаммияти арзишҳои шахсии масъалаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ бо таҷрибаи хонанда;*

- *сершумори масъалаҳои иттилооти ададӣ (ҷадвалҳо, нақшаҳо, диаграммаҳо, харита ва атласҳои географӣ, сурат ва ғайра);*

- *норасоӣ ё фаровонӣ дар шартҳои масъалаҳои пешниҳодшуда;*

- *имконияти иҷрои масъалаҳо тавассути якҷанд соҳаи фаннӣ;*

- *имконияти дарёфти ҷавоб дар шаклҳои гуногун (тавассути ҷадвалҳои географӣ, матнӣ, маҳсули таҳсилотӣ (натичаи амал)).*

Ба намунаи баъзе масъалаҳои таълимӣ, ки дар раванди таълими фанни математика дар синфҳои 10-11 истифода бурда мешавад, менигарем:

Масъала. *Автобус бо хонандагон ҳаракати рушди худро аз рӯйи қонуни $s(t) = -t^3 + 12t^2 + 20t$ (t -дар соат, $s(t)$ -роҳ бо километр) оғоз намуда, аз шаҳри Душанбе (мақони ҳаракат аз майдони Ҳофизи Шерозӣ) ба самти Қалъаи Ҳисор раҳсипор мегардад. Суръати ҳаракати автобусро муайян кунед. Дар кадом вақт суръати ҳаракат бештар*

мегардад ва аҳаммияти суръати мазкур аз чӣ иборат аст, агар вақт аз 1 то 3 соат тағйир ёбад? Оё автобус хонандагонро ба экскурсия сари вақт оварда метавонад, агар саршавии он дар соати 13.00, вақти ҳаракат бошад аз майдон дар соати 11.30 дақиқаи ҳамагон рӯз пешбинӣ шуда бошад?

Дар масъалаи овардашуда супоришҳои таълимӣ хусусияти умумидошта тавре пешниҳод мегарданд, ки шарҳи иттилоотро аз соҳаҳои гуногуни фаннӣ, моделкунони вазъиятҳо, тартиб додани алгоритми фаъолият оид ба ҳалли вазъият, дарёфт ва интихоби иттилоот аз воситаҳои таълимӣ, ахборӣ, истифодаи компютер ва ҷустуҷӯи маводи нави ахбориро пешбинӣ менамоянд.

Ҳамин тариқ, салоҳиятҳо муқобилиятро бо дониш, малака ва маҳорат наметавонанд, баръакс онҳо ба навсозии мундариҷаи онҳо, ки характери байнифаннӣ ва амалӣ доранд, сари кор мегарданд. Тафовути муносибати босалоҳият дар муқоиса бо низоми дониш, малака ва маҳорат на танҳо ҷузъиёти шинохтӣ (когнитивӣ) ва фаъолияти фаврӣ, балки ҷузъиёти ҳавасмандӣ-арзишмандӣ ва отифӣ-қавиירוудагиро, ки рафтор ё фаъолияти шахсиятро дар вазъиятҳои гуногун муайян менамоянд, фаро мегарданд. Натичаи татбиқи рушди муносибати босалоҳият дар таълим дар дарсҳои математика тағйирӣ тамоили раванди таълим ва нигаронидани он ба рушди салоҳиятҳои калидии хонандаро дар назар дорад, ки он ба ҳалли самарабахши проблемаҳои гуногуни иҷтимоӣ-шахсӣ мусоидат менамояд.